

İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in Türkiye'de Yükseköğretim ile ilgili çalışmaları

Fikret Şenses¹

*Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, Ankara
e-posta: fsenses@metu.edu.tr*

Özet

Bu çalışma, Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi başta olmak üzere, Türkiye'de sosyal bilim alanına çok büyük katkılarda bulunmuş olan İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in yükseköğretim üzerindeki katkılarını, tarihsel bir bakış açısından, ana hatlarıyla incelemeyi ve onların çalışmaları açısından gözlem ve önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır. Tekeli ve İlkin'in katkıları doğrultusunda bu yazı, Türkiye yükseköğretim sisteminin Batı'daki emsallerine kıyasla çok daha kısa bir geçmişe sahip olduğuna ve son dönemdeki atılımına karşın kimi önemli sorunlarla karşı karşıya olduğuna dikkat çekmektedir. Temel sorun alanları arasında âni ve hızlı genişleme, zaman zaman baskıcı bir kimlik de kazanan merkezi denetim, liyakat yerine belirli dünya görüşü temelinde kadrolaşma, etik sorunlar, fırsat eşitsizliği, atama ve yükseltme ölçütlerine ilişkin sorunlar ön plana çıkarılmakta ve bunların çözümüne ilişkin öneriler geliştirilmektedir. Çalışma, 2007 tarihli YÖK Yükseköğretim Strateji Raporu temelinde dış dünyadaki gelişmeleri gözetken, ancak ülke koşullarını esas alan ve öncelikle belirlenen sorun alanlarına yönelik köklü bir reform çağırısı yapmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yükseköğretim tarihi, yükseköğretim sorunları, fırsat eşitliği, özelleştirme.

JEL kodları: H44, I24, I20, I28.

1. Giriş

Yükseköğretim sistemi uzun yıllar boyunca Türkiye'de toplumsal gündem içinde önemli bir yer tutmaktadır. İlk bakışta olumlu bir gelişme olarak görünse de gündeme gelen konular ve geliş biçimleri incelendiğinde, bu iyimserlik önemli ölçüde kaybolmaktadır. Son yıllarda gündeme gelen konular arasında üniversiteye giriş sistemi, buna bağlı olarak giderek genişleyen dersane sektörü, meslek yüksekokulları mezunlarına

¹ ODTÜ İktisat Bölümü. Yazar, bu çalışmanın yayına hazırlanma aşamasındaki katkıları için Aykut Mert Yakut ve Sevil DüNDAR'a, ayrıntılı görüş ve önerileri için derginin hakem(ler)ine teşekkürü bir borç bilir.

üniversiteye girişte uygulanan katsayı konusu, yükseköğretimde kadın öğrencilerin örtünme sorunu, sık aralıklarla uygulanan öğrenci afları, birçok ilde yeni devlet ve vakıf üniversitelerinin açılması gibi önemli siyasal yansımaları da olan konular dikkat çekmektedir. Bunun gibi, rektör seçimleri ve atamaları, üniversitelerimizin uluslararası sıralamalardaki yeri, yeni bir yükseköğretim yasasına yönelik hazırlıklar ve nihayet bütün bunları kapsayan bir konu olarak yükseköğretim sisteminin en üst kuruluşu olan Yükseköğretim Kurulu (YÖK) etrafında gelişen tartışma ve tepkiler ön plana çıkmaktadır.

Yükseköğretime ilişkin yukarıda anılan konuların önemini yadsınamakla birlikte, eğitimin kalitesi, eğitim hizmetlerine erişimde fırsat eşitliği, bilimsel araştırmaların sayısı yanında niteliği ve yerel sorunlara yönelme derecesi, öğrencilere sunulan hizmetlerin boyutları ve kalitesi, üniversite-toplum ilişkileri ve bu bağlamda üniversitelerin demokrasinin gelişmesine katkısı hemen hemen hiç gündeme gelmemektedir. Bunların da ötesinde, üniversitelerin en başta öğrenciler için yaşamlarının önemli bir döneminde demokrasiye, insan haklarına duyarlı bir ortam oluşturup oluşturamadıkları gibi en temel konular genellikle göz ardı edilmektedir. Bu durumun bir yansıması olarak yükseköğretime ilişkin tartışmalar stratejik bakış açısından yoksun bir doğrultuda gelişmeye devam etmektedir. Aynı durum, yükseköğretim sistemiyle doğrudan ilgili olmasına karşın eğitimin önceki aşamaları için de geçerlidir. Son dönemde eğitim reformu adı altında kısa sürede yasalaşıp yürürlüğe giren ve “4+4+4” adıyla anılan yasal düzenlemelerin de bilimsel tartışmalardan yoksun bir biçimde, dayatma ve oldubittiyle sonuçlandırıldığı görülmüştür.

İlhan Tekeli ve Selim İlkin, diğer birçok bilimsel çalışmalarının yanında, yükseköğretime ilişkin çeşitli etkinlikleriyle de akademik yaşamımıza önemli katkılarda bulunmuşlardır. Selim İlkin, uzun yıllar ODTÜ İktisat Bölümü’nde öğretim üyeliği yapmış, daha sonra da iktisat alanıyla ilgili bir araştırma kurumu olan İslâm Ülkeleri İstatistik, Ekonomik, Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi’nde (SESRIC) önemli görevlerde bulunmuş, Bilkent Üniversitesi’nde de iktisat dersleri vermiş ve araştırmacı nitelikleri yanında öğrencilerinin gözünde eğitici özellikleriyle de dikkat çekmiştir. İlhan Tekeli ile birlikte yazdıkları, belgesel nitelikler taşıyan *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü* başlıklı kitap yanında iktisat eğitimiyle ilgili ufuk açıcı bir makalesi bulunmaktadır (İlkin, 1972).

İlhan Tekeli’nin yaşamının çok büyük bir bölümü öğrenci ve öğretim üyesi olarak üniversite çatısı altında geçmiştir. Bu deneyimlerin ışığı altında yükseköğretimin tarihsel gelişimi yanında, belli başlı sorunlarına ve onların çözümüne yönelik çok sayıda yayınlanmış çalışması bulunmaktadır. Bir mücadele adamı² olarak da yazılarıyla, özellikle üniversitelere siyasal

² Tekeli 1960’lı yılların sonunda özel yüksekokullara karşı gelişen mücadele yanında, 1970’li yıllarda ODTÜ özelindeki baskılara karşı verilen mücadelede, bir dönem de ODTÜ Öğretim

müdahalenin yoğun olduğu dönemlerde üniversite özerkliğini ve özgürlükleri savunarak önemli katkılarda bulunmuştur. 1970’li yıllardan bu yana yükseköğretim ve bunun da ötesinde eğitimle ilgili reform ve/veya yasal düzenleme gündeme geldiğinde, bu çabalara katkıda bulunmak üzere ilk davet edilen bilim insanlarından birinin Tekeli olması, onun bu konuda da çok önemli bir birikime sahip olduğunun bir göstergesi sayılmalıdır.

Tekeli’nin bilgi üretim ve eğitim süreçlerindeki etik normlara ilişkin çalışmaları yanında, Türkiye’nin eğitim sistemini ve sorunlarını, eğitimin yükseköğretim öncesi aşamalarıyla birlikte bir bütün olarak ele alan birçok çalışması bulunmaktadır³. Bu çalışmalarda Tekeli, eğitimin yükseköğretim öncesi aşamalarına ilişkin önemli saptama ve önerilerde bulunmaktadır. Bunların yanında bilgi toplumu, meslek örgütleri ve araştırma kurumlarına yönelik yazıları da vardır⁴.

Tekeli’nin eğitim sorunlarına ilgisinin ve sorgulayıcı ve reform arayan özelliklerinin daha ilkökul sıralarında başladığı anlaşılmaktadır⁵. Ortaokul ve lise sıralarında da, Amerikan eğitim sisteminin etkisiyle “aktif eğitim” doğrultundaki uygulamaların kimi yansımalarını olumlu ve “heyecan verici” bulmakla birlikte, bunlara genellikle eleştirel yaklaştığı dikkat çekmektedir. Tekeli’nin İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi’ndeki lisans eğitimini kalabalık sınıflarda “öğretim üyesi ve sınıf merkezli, alınan ders notlarının belellenmesine ve tekrarına dayalı” olarak değerlendirirken de eleştirel tutumunu sürdürdüğü ve yeni arayışlar içinde olduğu görülmektedir. Tekeli, 1961 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde başlayan yüksek lisans eğitimi sırasında özlediği eğitim ortamına kavuştuğunu dile getirirken, bu ortamın temel özellikleri arasında “öğrencinin kendi öğrenme ve bilgi üretme süreçlerinin özendirilmesi” ve karşılıklı etkileşimi önemseyen öğretim üyesi-öğrenci ilişkilerini ön plana çıkarmaktadır. Eğitim tarihi ve eğitim yöntemlerine

Elemanları Derneği Başkanı olarak, ön saflarda yer almış ve baskılar sonucunda zaman zaman üniversite dışında bırakılmış, görevine ancak hukuk mücadelesi sonucunda dönebilmiştir. 1970’li yıllarda doçentlik tezinin kabulü aşamasında önüne çıkarılan engelleri demokrat üniversite kamuoyunun da desteğini alarak aşabilmiştir. Tekeli, uzun yıllar boyunca verdiği Planlama Kuramı dersine 12 Mart askeri müdahalesi sonrasında ODTÜ’ye dışarıdan atanan yönetici kadroların, “ideolojik propaganda” yaptığı gerekçesiyle müdahale girişimiyle de mücadele etmek durumunda kalmıştır. 1984 yılında kamuoyuna sunulan Aydınlar Dilekçesinin hazırlayıcılarından ve imzacılarından olan Tekeli, bu nedenle Sıkıyönetimce açılan bir davaya maruz kalmış, bu kapsamda ODTÜ’de açılan disiplin soruşturması sonucunda kınama cezası almış ve yine hukuk mücadelesi sonucunda bu cezanın da iptal edilmesini sağlamıştır.

³ İlhan Tekeli’nin bu kapsamdaki çalışmaları arasında, Tekeli (2003) ve Tekeli (2011) özellikle dikkat çekmektedir. Yazarın eğitim üzerindeki çalışmaları Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından iki cilt olarak yayınlanmıştır. Bkz. Tekeli (2010) ve Tekeli (2011).

⁴ Bkz. örneğin, Tekeli (2002 ve 2003).

⁵ İlhan Tekeli, Toplu Eserlerin 21. cildinin sunuş yazısında öğretmenın anlattıklarını aynen tekrarlama temelindeki ilkökul eğitiminin kendisinde rahatsızlık uyandırmaya başladığından söz etmektedir (Tekeli, 2011: 2).

ilgisinin bu dönemde filizlenmeye başladığı, yayımlanan ilk yazısının⁶ bu alanda olmasından da anlaşılmaktadır (Tekeli, 2011: 2-3).

Tekeli'nin yükseköğretime ilişkin çalışmaları ABD'deki yüksek lisans eğitiminin ardından üstlendiği ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü yöneticiliği sırasında, bölümün eğitimini değerlendiren ve yeni program önerileri yapan bir dizi yazıyla sürmüştür⁷. Sonraki yıllarda eğitim ve planlama konularındaki birikimine toplumsal taleplerin arttığı ve Tekeli'nin bu talepleri her dönemde büyük bir özveriyle karşıladığı görülmektedir. Tekeli, Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın 1971 yılında düzenlediği, ancak 12 Mart 1971 askeri müdahalesi nedeniyle gerçekleştirilemeyen İkinci Devrimci Eğitim Şurası'nın hazırlık çalışmaları kapsamında eğitimin genel durumunun değerlendirilmesiyle görevli komisyonda da yer almıştır. Askeri müdahaleden hemen sonra kurulan "reform" hükümeti tarafından yeni bir yükseköğretim yasası hazırlamak ve eğitim sisteminin bütününe yönelik bir strateji geliştirmek amacıyla oluşturulan komisyonun iki ay gibi kısa sürede tamamladığı raporun yazılma görevini üstlenmiştir⁸.

1990'lı yıllarda 50. Hükümet Döneminde Başbakanlık İnsan Hakları Yüksek Danışma Kurulu üyeliğine seçilen Tekeli'nin, bu tarihten sonra gerçekleştirdiği eğitim çalışmalarında insan hakları boyutu yeni bir ağırlık kazanmıştır. Tekeli'nin eğitim konusuna olan ilgisi 1995 yılında seçildiği Türkiye Bilimler Akademisi üyeliği ve 2003 yılında atandığı YÖK üyeliği dönemlerinde de sürmüştür. Bu görevlerinin birincisinde kapsamlı bir YÖK tarihi (Tekeli, 2009) yazmış, ikincisinde ise YÖK'ün bir strateji çalışması yapmasını önermiş ve bir sonraki aşamada da Yükseköğretim Stratejisi Raporu'nun (YÖK, 2007) hazırlanmasında başat bir rol üstlenmiştir.

Bu yazının iki çıkış noktası ve amacı vardır. Bunlardan birincisi, Türkiye iktisat tarihine ve bunun da ötesinde sosyal bilim alanımıza çok önemli katkılarda bulunmuş olan ve bunu yaparken de birlikte bilimsel üretim konusunda bilim dünyamız için örnek oluşturan iki değerli bilim insanının görece az bilinen yükseköğretime ilişkin çalışmalarını, tarihsel bir bakış açısıyla ve bugünkü durumla köprüler kurarak ana hatlarıyla tanıtmaktır. Yazının ikinci amacı ise, yeni bir yükseköğretim yasasının gündemde olduğu bu günlerde yükseköğretimin Tekeli ve İlkin'in çalışmalarında ön plana çıkan ancak çoğu kez göz ardı edilen kimi temel sorunlarını, onların penceresinden kendi görüş ve önerilerimle birlikte sunmak ve değerlendirmektir.

Bu amaçlar doğrultusunda dört bölüm olarak tasarlanan bu çalışmanın bu girişi izleyen ikinci bölümünde Tekeli ve İlkin'in yükseköğretime ilişkin temel yaklaşımları ve çalışmalarında ön plana çıkan belli başlı konular

⁶ Bkz. Tekeli (1964).

⁷ Bu doğrultudaki çalışmalarını 1970'li yılların sonlarında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı olduğu dönemde de sürdüren Tekeli, bölüm için yeni bir program hazırlamıştır, bkz. Tekeli (1980).

⁸ Eğitim Reformunda Strateji ve Yöntem başlığını taşıyan bu rapor için bkz. Tekeli (2011: 55-81).

tarihsel gelişimi içinde ana hatlarıyla sunulacak ve bugüne yansımalarına dikkat çekilecektir. Bu bağlamda, iktisat eğitimine ilişkin gözlemlere özel bir yer ayrılacaktır. Üçüncü bölümde, Tekeli ve İlkin'in yükseköğretim sisteminin temel sorun alanlarına ilişkin gözlem ve önerileri birkaç başlık altında ve somut gelişmelerle ilişkili olarak değerlendirilecektir. Dördüncü ve son bölüm çalışmanın özet ve sonuçlarına ayrılmıştır.

2. Tekeli ve İlkin'in yükseköğretim çalışmalarına toplu bakış

Tekeli ve İlkin'in yükseköğretime bakış açısına damgasını vuran ve yükseköğretimin sorunlarının iyi anlaşılabilmesi ve bu sorunların çözümüne yönelik kapsayıcı reform önerilerinin geliştirilebilmesi için gerekli temel unsurlar birbiriyle yakından ilişkili üç başlık altında toplanabilir. Bunlardan birincisi, yükseköğretimin, eğitimin önceki aşamalarıyla, toplumsal bağlantılarıyla ve kendi dışındaki araştırma kurumlarıyla birlikte bir bütün olarak değerlendirilmesidir. İkinci unsur, yükseköğretime ilişkin değerlendirmelerin uluslararası gelişmelerle ve bu gelişmelerin Türkiye'deki sistem üzerinde farklı dönemlerde oluşturduğu etkilerle ilişkili olarak yapılmasıdır. Tekeli ve İlkin, örneğin, Cumhuriyet öncesine ilişkin değerlendirmelerinde Avrupa başta olmak üzere dış dünyadaki gelişmelere geniş yer ayırmışlardır⁹. Bunun gibi, Tekeli'nin sorun alanlarının saptanmasında ve bunlara ilişkin çözüm önerilerinin geliştirilmesine damgasını vuran yaklaşımında uluslararası gelişmelerin yakından izlenmesi, ancak bu gelişmeler içine hapsolmeden ülkenin gerçeklerini ön planda tutan özgün bir yaklaşımın ortaya konması iddiası ön plana çıkmaktadır.

Üçüncü ve Tekeli ve İlkin'in çalışmalarında çok önemli bir yer tutan ve bu nedenle bu çalışmada üzerinde daha ayrıntılı olarak durulacak unsur, yükseköğretimin geçirdiği temel evrelerin tarihsel bir süreç içinde ele alınmasıdır. Bu bağlamda, örneğin, Tekeli bir kurum olarak üniversitenin 900 yılı aşan tarihiyle insanlığın önemli bir kültürel mirası olduğuna işaret etmektedir. Bu uzun tarih içinde üniversitenin otonomisi yüksek bir kurum olma, uluslararası ilişkiler içinde bulunma ve tek bir disiplinin hegemonyasına girmeme gibi özelliklerini koruduğunu vurgulamaktadır¹⁰.

Tekeli ve İlkin'in yükseköğretime bakış açılarına damgasını vuran ve yukarıda ana hatlarıyla özetlenen üç unsur, 1990'lı yıllarda birlikte geliştirdikleri bir projede de net bir biçimde ortaya konmaktadır (Tekeli ve İlkin, 1999: 1-3). Bu projeyi hazırlarken çıkış noktalarını, dünya bilgi toplumuna geçerken, Türkiye'de üniversitelerin araştırma ve bilgi üretim etkinliklerinin istenen düzeye ulaşamaması ve daha da önemlisi bu konularda yapılan tartışmaların yüzeysel kalması olarak belirliyorlar. Projeleri altı bölümden oluşmaktadır: i) Belli başlı altı ülkenin üniversite

⁹ Örneğin, 19. yüzyıl bağlamında bkz. Tekeli ve İlkin (1999: 134-42).

¹⁰ Tekeli, bir dördüncü özellik olarak üniversitelerin muhafazakâr kurumlar olduğuna ve önemli yeni düşünce, bilim ve teknoloji atılımlarının üniversite dışında gerçekleştirildiğine dikkat çekmektedir (Tekeli, 2011: 135).

sistemlerinin karşılaştırılması ii) 1915 Darülfünun reformundan başlayarak Türkiye’de üniversite ve bilgi üretim sistemine yapılan reform amaçlı müdahalelerin amaç ve sonuçları iii) Türkiye’deki farklı üniversite modellerinin incelenmesi iv) Üniversite ile orta öğretim ilişkisi ve üniversiteye giriş sisteminin incelenmesi v) Türkiye’de bilim insanlarını, ait oldukları toplumsal katmanlar, yaklaşım ve güdü farklılıkları açısından değerlendiren bir sosyolojik çözümleme ve vi) Önceki bölümler temelinde Türkiye’de bilimsel üretim ve üniversite sisteminin tümüne yönelik bir reform önerisinin geliştirilmesi. Aradan geçen sürede meydana gelen kimi olumlu gelişmelere karşın bu proje kapsamında yapılan belirlemelerin bugün için de büyük ölçüde geçerli olduğu ve kapsamlı ve kalıcı bir reform çabası için önemli ipuçları sağladığı söylenebilir¹¹.

2.1. Türkiye’de üniversite sisteminin tarihsel gelişimi

Tekeli, dünyada üniversitelerin tarihsel gelişimini üç temel evre altında incelemektedir. i) Öğretim üyeleri arasında uzmanlaşma alanlarının olmadığı, eğitim dilinin Latince olduğu, üzerinde Papalığın denetim hakkı olan, finansmanın büyük ölçüde öğrenci tarafından sağlandığı, lonca türü örgütlenmeye sahip ortaçağın kilise merkezli üniversitesi, ii) Finansmanın devlet tarafından sağlandığı, eğitimin ulusal dilde yapıldığı, diplomaların ulus devlet içinde geçerli olduğu, eğitim ve araştırma işlevlerinin birlikte ele alındığı, harcama dışında dış denetimin olmadığı, bilim dalları arasında uzmanlaşmaya ve elit eğitime dayalı, meslektaşlar arası yönetim modelinin geçerli olduğu ‘*von Humboldt üniversitesi*’ olarak da tanımlanan ulus devletler dünyasının üniversitesi ve iii) Eğitim, araştırma ve toplumsal hizmetin ayrılmış sunumu, aşırı derecede uzmanlaşmış ve eğitimden kopuk araştırma gündemi, girişimci yönetim, kitle eğitimi, öğrenci, devlet ve piyasa koşullarında finansman, tüketici talebine göre şekillenen eğitim programları ve piyasa güçlerinin biçimlendirdiği örgüt yapısı gibi özellikler taşıyan, uluslararası geçerliliği olan diploma yanında yaşam boyu öğrenmenin önem kazandığı, dış denetimin ve öğretim üyelerinin çok yönlü performans değerlendirilmesinin ön plana çıktığı ve İngilizcenin hâkim konumda olduğu bir çeşit ‘*multiversite*’ olarak da adlandırılan bilgi toplumu üniversitesi.

Tekeli’ye göre, bilgi toplumu üniversitesine geçişte “kamu malı olarak bilgi üreten üniversitenin yerini piyasa malı olarak bilgi üreten üniversitenin aldığı” vurgulanmaktadır. Bu süreçte iş güvencesine sahip öğretim üyesi sayısı azalmakta, öğretim üyelerinin değerlendirilmesi diğer katkıları büyük ölçüde bir tarafa bırakılarak yayın merkezli bir niteliğe bürünmekte ve üniversiteye proje getiren, kaynak bulan öğretim üyesi yıldızlaşırken

¹¹ Öngörülen kapsamda tamamlanamayan bu projenin, çıkış noktası ve ana ilkeleri açısından Tekeli’nin önerisi sonucunda yapılmasına karar verilen 2007 YÖK Yükseköğretim Strateji çalışmasının öncülü olduğu ve bu çalışma sonucunda yayımlanan rapora (YÖK 2007) önemli yansımaları olduğu söylenebilir.

lisansüstü öğrenciler bu projelerde çalışan ucuz emeğe dönüşmektedir (Tekeli, 2011: 134-50).

Tekeli'nin tarihsel süreçle ilgili kimi belirlemeleri günümüzü çağrıştırır niteliktedir. Örneğin, Latince eğitim yapan ortaçağın kilise merkezli üniversitesinin diplomalarının tüm Hristiyanlık dünyasında geçerli olması, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin farklı üniversiteler arasında dolaşımına imkân vermesi ve Bologna sürecinin ve özellikle kendisi de gezginci bir akademisyen olan Erasmus'un adıyla anılan programının tarihsel kökenlerine ilişkin ipuçları vermektedir. Türkiye yükseköğretim sistemi uzun yıllar boyunca von Humboldt modeline uygun bir gelişme gösterdikten sonra çalışmanın son bölümünde tartışıldığı üzere özelleştirme eğilimleri başta olmak üzere kimi alanlarda multiversite modelinin etkisi altına girmiştir.

2.2. Cumhuriyet öncesi dönem

Tekeli ve İlkin'in yükseköğretime ilişkin çalışmaları arasında Cumhuriyet öncesi döneme ilişkin belgelere dayalı değerlendirmeler çok büyük önem taşımaktadır. Daha önce, genellikle ve en iyi olasılıkla 1930'larla başlatılan Türkiye yükseköğretim tarihinin tarihsel kökenlerine inebilmemiz ve tarihsel gelişimine ilişkin kapsamlı bilgi sahibi olabilmemiz en başta bu çalışmalar sonucunda gerçekleşmiştir.

Tekeli ve İlkin'in 16. yüzyıla ve sonrasında yönelik çalışmalarından da bugüne ilişkin kimi gözlemler yapılabilir. 16. yüzyılda eğitim sistemi merkezi bir görünüm içinde olup merkezin sıkı denetimi altındadır. Felsefe ve dinin uzlaştırılma çabalarına karşın, din ve hukuk alanındaki en yaygın yükseköğretim kurumları sayılan medreselerin felsefi düşünceden ve dünyevi bilim alanlarından uzaklaştığı ve "büyük ölçüde (Sünni) İslâm görüşünü ve hukuk anlayışını yeniden üreten kurumlar hâline geldiği" görülmektedir. Dönemin Avrupa üniversiteleriyle arasındaki en önemli farklılık, "akli bilimlerin" ve felsefenin ilahiyatı desteklemek amacıyla da olsa medrese eğitiminde kullanılmamasıydı (Tekeli ve İlkin, 1999: 10-11, 17). Bunun doğal bir sonucu olarak, o dönemde Rönesans'ın simgelediği en parlak dönemlerinden birini yaşayan Avrupa'ya kıyasla Osmanlı İmparatorluğu'nun bilim dünyasına katkısı "çok sınırlı" düzeyde kalmıştır. Osmanlıların Avrupa'daki bilimsel ve teknolojik gelişmelere benzer katkılar yapmak şöyle dursun, onları izleyebilmekte bile "yetersiz" kaldıkları anlaşılmaktadır. Öğretmen ve öğrenci loncaları olarak örgütlenen Avrupa üniversiteleri karşısında medreseler, vakıf olarak kuruldukları için yönetimleri vakıf senedine bağlıydı. Avrupa üniversitelerinin örgütlenme biçimi yönetimlerinde serbestlik sağlarken, medreselerin "yönetimsel ve bilimsel serbestlikleri" yoktu; ilmiye sınıfı yönetimce görevlerinden

uzaklaştırılabiliyordu¹². Avrupa üniversiteleriyle günümüz açısından da önem taşıyan bir diğer farklılık, Avrupa’da ulusal diller bilim dili olarak geliştirilirken Osmanlı İmparatorluğu’nda medreselerde Arapça, Enderun’da ise Arapça ve Farsçayla yüklü bir Türkçe türü olan Osmanlıca egemendi.

17. ve 18. yüzyılda askeri reformların da katkısıyla bilim alanında, İstanbul’da önemli kütüphanelerin kurulması gibi kimi olumlu gelişmeler olmuşsa da bunlar da çok yetersiz düzeyde kalmıştır. Müslüman kesime matbaanın Yahudi, Rum ve Ermeni topluluklardan çok sonra, ancak 1726 yılında, o da Şeyhülislamın koşullu izniyle gelmiş olması, 1726-1742 döneminde sadece 17, 1784-1830 döneminde ise toplam 29 kitap basılmış olması bu gözlemi doğrular niteliktedir. Medresenin felsefeye ek olarak matematik, astronomi gibi “akli bilgileri” dahi medrese programlarından dışladığı ve Batı’daki bilimsel gelişmelerden uzak kaldığı görülmektedir¹³. Öte yandan, bu dönemde eğitim alanının Müslüman olmayan topluluklarda daha canlı olduğu, kökenleri 16. yüzyıla kadar giden yabancı okulların sayısında kayda değer bir artış olduğu anlaşılmaktadır (Tekeli ve İlkin, 1999: 18-41). 19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra yeni bir ivme kazanan bu eğilim, eğitim alanında yabancı etkisinin artmasıyla birbirini besleyen bir süreci simgelemiştir. Bu durumun eğitim diline¹⁴ de önemli yansımaları olmuş ve eğitim alanı kendi içinde gelişen bir sistem yerine, derin yabancı referanslı bir sistem görünümü vermiştir. Bu süreçten, bu dönemde açılan askeri okullar ve tıp eğitimi veren okullar da etkilenmiş, eğitim dili olarak Fransızca ve İtalyanca Osmanlıcaya eşlik etmiştir. Aynı dönemde yurtdışına öğrenci gönderme eğilimi hız kazanmıştır. 1868 yılında Fransızca eğitim vermek üzere Galatasaray Lisesi’nin *Mekteb-i Sultani* adıyla faaliyete geçmesi bir anlamda eğitim sisteminin Fransız sisteminin etkisi altına girdiğini simgeleyen bir gelişme olmuştur.

Bu dönemde II. Mahmut’un ilk ve orta eğitimi kurmadan yükseköğretimi kurma amacı doğrultusunda Tıbhane ve Harbiye’ye okuma yazma bilmeyenlerin dahi alınmış olması (Tekeli ve İlkin, 1999: 62), günümüzde de süren yükseköğretimi önceki eğitim kademelerinden bağımsız değerlendirmenin bir uç örneğini oluşturduğu söylenebilir¹⁵. Türkiye’de bugünkü anlamda üniversite yaşamının başlangıcı sayılan

¹² Bu dönemde Osmanlı düzeninin ikinci yükseköğretim kurulu sayılan ve bir saray okulu olan Enderun’da dersler, genellikle medreselerde okutulan derslerden oluşmakla birlikte musiki, tarih, coğrafya, Türkçe, edebiyat gibi dersler de içermekteydi.

¹³ Uzmanlaşmış tıp medresesinin 18. yüzyılın sonlarında Batıya açık kimi unsurlarına işaret eden Tekeli ve İlkin (1999: 41), onları bu değerlendirmenin dışında tutmaktadır. 18. yüzyılın son çeyreğinde kurulmaya başlayan mühendishaneler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Öte yandan, bunların, bazı azınlık orta eğitim kurumlarının aksine, 19. yüzyılın ortalarına kadar laboratuvarlarının olmadığı anlaşılmaktadır (Tekeli ve İlkin, 1999: 52). Öte yandan, mühendishanelerde öğretim üyelerine “hoca” denmesi ve bunların yaşam boyu aynı yerde kalması ve değiştirilememesi (Tekeli ve İlkin, 1999: 46), kökleri o döneme uzanan akademik kültür mirasımızın birer parçası sayılabilir.

¹⁴ Örneğin, 1839 yılında Tıbbiyede Fransızca eğitime başlanmıştır (Tekeli ve İlkin, 1999: 132).

¹⁵ Bu anlayış 1908 devriminden sonraki Maarif Nâzırı’ndan da destek bulmuştur, bkz. Tekeli ve İlkin (1999: 84).

Darülfünun'un 1870 başlarında padişahın atadığı bir nâzır yönetiminde eğitime başlaması da bugünkü otoriter üniversite yönetimleri hakkında ipucu verebilir. Halka açık bir konferansta dile getirilen bir görüşün dini duyarlılıkları tetikleme ve bir yıl sonra da Viyana Elçisi'nin "1848 İhtilali'nde üniversitenin monarşinin yıkılması için çaba gösterdiğini" yazması kuşkuların daha da artmasına ve Darülfünun'un tatil edilmesine yol açmıştır. Bu durum da merkezi yönetimlerin bilimsel özgürlükleri dışlayarak üniversiteleri kendi görüşleri doğrultusunda tasarlama çabalarının bir öncülü sayılabilir. 1874'de yeniden açılan Darülfünun'un, Roma Hukuku ve Fizik derslerine karşı ulemeden gelen tepkiler sonucu 1881 yılında kapatılması ise, özellikle Darwin Kuramı etrafında günümüze de yansıyan tartışmaları ve bilimsel özerklik üzerindeki baskıları anımsatmaktadır.

İkinci Abdülhamit dönemine (1876-1909), özgürlükçü hareketlere karşın sansürcü ve baskıcı bir yönetim anlayışının hâkim olması yükseköğretimin sürekli denetim altında tutulması anlamına gelmiş ve bu baskılar 1892 yılından sonra Avrupa'ya Türk-Müslüman öğrenci gönderilmesinin yasaklanmasına kadar uzanmıştır. Darülfünun'un 1897'de yeniden açılması da, yükseköğretime verilen önem yerine Avrupa'da rejim karşıtı etkinliklerde bulunan öğrencileri ülkeye çekip sıkı denetim altında tutma amacından kaynaklanmıştır. Derslerin müfettişler tarafından sürekli olarak izlenmesi, siyasal, sosyal ve felsefi içerikli derslerin program dışında bırakılması, 1857'den sonra yayınlanacak her kitap için Maarif Nezareti'nden izin alma zorunluluğu ve 1903-1908 döneminin Maarif Nâzırı'nın Darülfünunun "öğrencilerin ahlakını bozduğu" gerekçesiyle kapatılmasını istemesi çok da uzak olmayan bir geçmişte yükseköğretim ve bilim yaşamı üzerindeki baskıları ve bunun da ötesinde bugünün yükseköğretim sisteminin yakın tarihini simgelemesi açısından öğretici unsurlar taşımaktadır.

19. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran önemli bir gelişme, açılan okulların etkinliklerinin sürdürülemeden, açıldıktan kısa süre sonra kapatılmış olmasıdır. Bu da köklü eğitim kurumları ve bu yolla sisteme dayalı ve uzun soluklu bir eğitim geleneği oluşturulmasını engelleyen bir unsur olmuştur.

1908 yılında İkinci Meşrutiyetin ilanı, siyasal yaşamla birlikte eğitim alanına da canlılık getirmiş ve eğitimin değişik kademelerinde reform çabaları yoğunluk kazanmıştır. Bu bağlamda, kız çocuklarının eğitimi yanında eğitim tekniği ve pedagojinin önem kazandığı, beden eğitimi ve musikinin ders programlarında giderek daha çok yer bulduğu, programların tarım, ticaret ve sanat gibi alanlarda uzmanlaşmaya olanak sağladığı ve yavaş da olsa Batı'ya açılımın bir parçası olarak Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine yeniden başlandığı bir döneme girilmiştir. Bu dönemde yükseköğretime ilişkin yaklaşımların biçimlenmesinde etkili bir rol oynayan ve adını koymasa da *von Humboldt* türü bir üniversite modelini kavramlaştıran Ziya Gökalp'e göre üniversiteler, meslek adamı yetiştiren yüksekokullardan farklıdır. Yüksekokullar bilgiyi aktarırlar. Oysa

üniversiteler, öğrencilere yeni bilgiyi üretme yolunu göstermelidir. Bu yaratıcı işlevi yerine getirebilmeleri için “üniversite üyelerinin” özgür, üniversitenin de özerk olması gerekir. Gökalp’ın bu görüşleri, üniversitelerin işlevleri açısından çeşitlenmesini yadsıyan ve özgürlük ve özerklik hedeflerini benimsemekte zorlanan yaklaşımlar karşısında günümüzde de geçerliliğini korumakta ve hâlâ ufuk açıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu dönemde bir yandan geleneksel medrese eğitimi köklü biçimde gözden geçirilip programlara tarih, coğrafya, fizik, kimya, matematik gibi dersler konurken, Darülfünun da yeniden düzenlenerek programlar tarih, edebiyat ve felsefe dersleriyle zenginleştirilmiştir.

İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra öğrencilerden eğitim ücreti alınmasından vazgeçilmesi ve üniversitelerin kendi kendini yönetimi ilkesinin benimsenmeye başlaması doğrultusunda öğretim elemanlarının kendi yöneticilerini seçmeye başlamaları da günümüzdeki tartışmalara ışık tutan gelişmeler arasında sayılabilir. Özellikle 1912 sonrasında Darülfünun’da bir canlılık dönemi yaşanmış, 1915 yılında derslerini Türkçe vermek üzere 19 Alman ve 1 Macar profesör göreve getirilmiş, bunlar 1918 yılına kadar Türkiye’de kalmıştır. Kütüphane, laboratuvar, gözlem istasyonu gibi birimlerin eğitim sistemi içinde ağırlık kazanmaya, bilimsel yayınlar bir ölçüde de olsa canlanmaya başlamıştır. 1919 yılında yapılan bir düzenlemeyle Darülfünun’a bilimsel özerklik tanınmıştır. Bilim ve meslek derneklerinin sayısı artmıştır. Öte yandan bu dönem, Türkiye yükseköğretim sisteminin özerklik-siyasal baskı gelgitlerinden birine daha sahne olmuş ve 1919 yılında Darülfünun’dan ayrılan ve uzaklaştırılan öğretim üyelerinin sayısı 44’e ulaşmıştır.

Tekeli ve İlkin’in Cumhuriyet öncesi döneme ilişkin değerlendirmeleri ışığında eğitim sisteminin uzun yıllar boyunca dinin derin etkisi altında kaldığı¹⁶, yükseköğretim ve bilim hayatındaki gelişmelerin, özellikle 1880-1920 dönemindeki kayda değer gelişmelere karşın, Avrupa’yla kıyaslandığında cılız bir görünüm içinde olduğu¹⁷, olumlu gelişmelerin ise içeriden filizlenmek yerine olsa olsa Batı’daki sistemlerden aktarmalardan kaynaklandığı söylenebilir. Eğitimin önceki kademeleri ihmal edilirken, yükseköğretime devletin ihtiyaçları doğrultusunda eleman yetiştirme görevi verilmiş, araştırma ve yayın eksenli bilgi üretme misyonundan ise pek söz edilmemiştir. Darülfünun içinde araştırma enstitülülerinin ilk kez 1915 yılında kurulmuş olması (Tekeli ve İlkin 1999: 196) bu görüşü destekler niteliktedir. Sonuç olarak, “laik, nesnel, akılcı” bilginin üretilmesi şöyle dursun, Batı’dan aktarılanların da toplumda yaygınlaştırılması mümkün olamamıştır.

¹⁶ Darülfünun ’da verilen Umumi Tarih ders notlarında kutsal kitapların anlatımının tarih bilgisi olarak verilmesi ve bazı fen dersleri kitapları içinde dini inançların varlığını koruması, dini etkilerin başkanlığının örnekleri arasında sayılabilir (Tekeli ve İlkin, 1999-127).

¹⁷ 1867-1933 dönemini kapsayan 66 yılda araştırma yapıtları saptanan bilim adamı sayısı sadece 66, bunlar arasında beşten fazla yayını olanların sayısı ise sadece 12’dir (Tekeli, 2010: 158).

Böyle bir ortamda eğitim sisteminde Rum, Yahudi ve Ermeni topluluklarının okullarıyla, yine 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulan Robert Kolej başta olmak üzere yabancı okullar ön plana çıkmıştır¹⁸. O kadar ki, 1894 tarihli bir raporda, Osmanlı topraklarında yabancılara ait 413 azınlık ve gayrimüslimlere ait 4.547 özel okul bulunduğu, bunların 4.049'unun ise ruhsatsız olduğu belirtilmiştir (Tekeli ve İlkin, 1999: 122). Bu durum, Türkçe'nin bir eğitim/bilim dili olarak gelişmesinin ve bilginin halk kesimlerine ulaşması yollarının daha da tıkanması anlamına gelmiştir. Öte yandan, Türkçe'nin 1894'de azınlık okullarında zorunlu tutulmaya başlaması, İkinci Meşrutiyet ile birlikte resmi dil olarak kabul edilmesi ve devlet ilkokullarında zorunlu dil olması 19. yüzyılın son yıllarından itibaren Türkçe'nin önem kazanmaya başlamasının ilk işaretleri arasında yer almaktadır.

2.2.1. Cumhuriyet dönemi: 1923-1980

Yükseköğretimin 1923-2007 döneminde geçirdiği aşamaların ayrıntılı bir değerlendirmesi için Tekeli'nin çalışmaları son derece aydınlatıcı bir kaynak oluşturmaktadır. Bu dönemde de yükseköğretim sistemi üzerinde yabancı sistemlerin etkilerinin sürdüğü anlaşılmaktadır. 1920-1933 döneminde, örneğin, hepsi Fransa'dan olmak üzere Darülfünun'a çeşitli bilim dalları için 24 öğretim üyesi çağrılmıştır (Tekeli, 2010: 144). Darülfünun'un reformu konusunda rapor hazırlamak için de 1931 yılında bu defa bir İsviçreli (Prof. Malche) çağrılmıştır (Tekeli, 2008). Malche'nin 1932 yılında tamamlanan raporu eğitim ve araştırma alanındaki yetersizliklere işaret etmekte ve bugün için de geçerliliğini bir ölçüde koruyan önemli saptamalar içermektedir. Bunlar arasında derslerin her yıl hemen hemen aynen tekrarlandığı, fakültelerin yetersiz kütüphane, klinik ve laboratuvar donanımları, ezbere dayalı sınav sistemi, öğrencilerin yabancı dil bilgisinin yetersizliği, araştırma altyapısının ve üretiminin düşük düzeyi¹⁹ gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır (Tekeli, 2010: 147-148).

Darülfünun'un yerine 1934 yılında İstanbul Üniversitesi, özerklikten yoksun bir biçimde kurulurken, bir bölümü siyasal gerekçelerle olmak üzere 156 öğretim üyesinden 87'sinin açığa alınıp, 100 kadronun lağvedilmesi, ancak 66 öğretim üyesine yeni kadrolar verilmiş olması yapılan işten çıkarmaların (*tenkisetin*) derecesini göstermektedir. Bu dönemdeki önemli bir gelişme, Almanya'yu terk etmek zorunda kalan bazı profesörlerin 1933-34 ders yılında İstanbul Üniversitesi'nde göreve başlamalarıdır. Bunu, 1946

¹⁸ Örneğin, 19. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nda 465 Amerikan, 83 İngiliz, 72 Amerikan ve 24 İtalyan okulu vardı (Tekeli ve İlkin, 1999: 112).

¹⁹ Raporda ayrıca öğretim elemanlarının "harici işlerinin çokluğu", öğretim-üyesi öğrenci ilişkilerinin yetersizliği yanında "basit bir tercümenin bile tez olarak kabul edilmesi" gibi çarpıcı değerlendirmelerde de bulunmaktadır.

yılında üniversitelere özerklik tanıyan yasanın yürürlüğe girmesi²⁰ izlemiş ancak bundan çok kısa bir süre sonra bu defa Ankara Üniversitesi rektörü istifa ettirilmiş, “sol ve ileri düşüncelere açık” dört öğretim üyesi ise kürsüleri kaldırılarak açığa alınmıştır (Tekeli, 2010: 157,170).

Tekeli, 1930-46 döneminde Türkiye'nin eğitimde kendine özgü çözüm yollarının uygulanması açısından bir atılım içinde olduğuna ve bu bağlamda “Köy Enstitüleriyle köy eğitiminde, sanat okullarıyla sanat eğitiminde, Halkevleriyle yaygın eğitimde, çeviri faaliyetleriyle Batı kültürünün temellerine yönelmede” başarı sağladığına işaret etmektedir (Tekeli, 1980a).

1950'li yılların ikinci yarısında kurulan dört yeni üniversite, Avrupa etkisi altındaki mevcut üniversitelerin aksine, bölüm sistemini benimseyerek ve genç öğretim elemanlarının ders vermesinin önünü açarak Amerikan sistemine yönelimin ilk işaretlerini vermiştir (Tekeli, 1980a: 171). 1950'li yıllarda yükseköğretimle siyasetin inişli çıkışlı ilişkilerini simgelemesi açısından iki ilginç gelişme yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, 1954 yılında Milli Eğitim Bakanı'na, üniversite senatosunun görüşünü aldıktan sonra öğretim üyelerini bakanlık emrine alma yetkisi verilerek üniversite özerkliğine bir darbe vurulması, ikincisi ise 1959 yılında üniversitelerin muhalefetinden rahatsız olan hükümetin mevcut dört iktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu'nu akademiye dönüştürerek, sistem içinde hükümetle daha yakın bir ilişki içinde olması öngörülen farklı bir yeni yapı oluşturmasıydı.

Üniversite-siyaset ilişkisinin sancılı görünümü 1960 askeri müdahalesi sonrasında da sürdü. Bir yandan bakanlık emrine alma yetkisi kaldırılır ve 1961 Anayasa'sıyla üniversite özerkliği anayasal güvence altına alınırken, 147 öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırıldı (Tekeli 2010: 171-172). 1960'lı yıllardaki bir diğer önemli gelişme, Özel Okullar Yasası'nın çıkarıldığı 1965 yılından, yasanın 1970 yılında iptaline kadar geçen sürede özel yüksekokul sayısında eğitim kalitesini dikkate almadan meydana gelen artış oldu.

1961 Anayasası'nın estirdiği özgürlük rüzgârı 1971 askeri müdahalesiyle kesintiye uğradı. 1960'lı yılların sonlarına doğru artış gösteren öğrenci olaylarının tetiklediği üniversiteyi denetim altına alma çabaları, 1973 yılında çıkarılan Üniversiteler Kanunu'nun ilgili maddelerinin Anayasa Mahkemesince iptal edilmesinin de katkısıyla etkili olamadı. 1971-75 döneminde farklı kentlerde kurulan üniversitelerle birlikte üniversite sayısı 18'e çıktı.

²⁰ Bu yasanın dört yıllık bir hazırlık aşamasından sonra yürürlüğe girmiş olması (Tekeli 1980a: 169), 1981 Yükseköğretim Kanunu başta olmak üzere yükseköğretim sisteminde daha yakın bir geçmişte yapılan âni değişikliklerle büyük bir tezat oluşturmaktadır.

2.2.2. 1980 sonrası Cumhuriyet dönemi

Türkiye yükseköğretim sisteminin 1980’li yılların başlarından bu yana gelişmesi, bir anlamda 4 Kasım 1981’de çıkarılan Yükseköğretim Kanununun çizdiği çerçeve ve bu kanunla oluşturulan Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) geçirdiği evrelerden izlenebilir. Tekeli’nin 1981-2007 yıllarını kapsayan YÖK tarihi, bu açıdan bakıldığında o döneme ilişkin Türkiye yükseköğretim tarihidir. Bunun, bütün aşamalarıyla ayrıntılı ve son derece serinkanlı ve nesnel bir bakış açısıyla yazılmış olması bu dönemin iyi anlaşılmasına büyük katkı sağlamaktadır. Tekeli, YÖK’ün ortaya çıkışını 12 Mart 1971’de başlanan ancak akim kalan üniversiteleri denetim altına alma amacıyla ilişkilendirmekte ve YÖK’ün bu kuruluşlar üzerindeki geniş yetkilerinin rektörlere verilen geniş yetkilerle birleştirilerek daha da genişletildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu kanunla birlikte yükseköğretim kuruluşları “öğretimin planlanması, düzenlenmesi, yönetimi, denetlenmesi ve eğitim-öğretim ve bilimsel faaliyetlerin yönlendirilmesi” gibi temel konular açısından kendi dışlarındaki merkezi bir kuruluşun vesayeti altına girmiş oluyorlardı²¹. Böyle bir ortamda üniversite özerkliğinin birçok bakımdan kâğıt üzerinde kaldığı açıktır.

1980’li yıllarda Yükseköğretim Kanunu’nda kısa sürede yapılan değişiklikler²² yükseköğretime ilişkin düzenlemeleri yazboz tahtası haline getirmekle kalmamış, baskı rejiminin etki alanını giderek artırmıştır. Şubat 1983’de atama ve yükseltme işlemlerinde güvenlik soruşturması kural haline getirilmiştir. 3 Mart 1984 tarihinde yayınlanan yönetmelikle her türlü atama ve yükseltme işlemlerinde esas alınmak ve öğretim elemanlarının meslek içi ve meslek dışı hareketlerini izlemek üzere sicillerinin tutulması ve aynı yıl içinde gönderilen bir başka genelgeyle de öğretim üyeleri ve öğrenciler için bilgi fişi tutulması öngörülmüştür.

Tekeli, YÖK’le birlikte yükseköğretim sisteminin bir yandan Türk-İslâm sentezci bir yaklaşımla “millî kültürücü” yörüngeye sokulurken diğer yandan Anglosakson sisteminin, yükseköğretim sistemi üzerindeki etkisinin özellikle yönetim açısından artırılmak istendiğine dikkat çekmektedir.

1982 yılında kurulanlarla birlikte üniversite sayısı 28’e yükseltilirken aynı yıl kabul edilen Anayasa’yla kâr amacına yönelik olmamaları koşuluyla vakıf üniversiteleri kurulmasının yolu açılmış oldu. Anayasa’da üniversite özerkliği güvence altına alınırken, çok kısa bir süre sonra çok sayıda öğretim elemanının 1402 sayılı yasa uyarınca işine son verilmesi, bir kez daha yasalarla uygulamalar arasındaki farklılıkları gözler önüne sermiş oldu. Bu

²¹ YÖK’ün 20 Aralık 1982’de saç-sakalı da kapsayan kılık kıyafet genelgesi, bu vesayet rejiminin vardığı boyutları simgelerken aynı zamanda uzun yıllar süren başörtüsü-turban tartışmalarının da başlangıç noktasını oluşturdu. Bu baskıcı yaklaşıma bir başka örnek, Aralık 1991’de YÖK’ün üniversitelere gönderdiği bir yazıyla, o ders yılında üniversitelerden, düzenleyecekleri bilimsel etkinliklerin konularını bildirmesi ve konuları üstlenecek öğretim üyelerinin isimlerini istemesi olmuştur.

²² 68 maddesi ve 28 ek ya da geçici maddesi olan yasanın 1,5 yılda 25 maddesi değiştirildi, 15 ek madde eklendi (Tekeli, 2010: 237).

uygulamaya tepki olarak istifa edenlerle birlikte üniversite belki de tarihinin en büyük kan kaybına uğramış oldu.

İzleyen yıllarda, siyasal rejimdeki görelî serbestleşmeye koşut olarak 1402 sayılı yasa yoluyla görevden alınanların 1987 yılından başlayarak, yasal mücadele sonucunda görevlerine dönmeleri ve 1991 yılında profesör atamalarının üniversitelere bırakılması gibi kimi olumlu değişiklikler oldu. Tekeli, YÖK'e ilişkin değerlendirmelerinde YÖK Dokümantasyon Merkezi'nin kurulması, araştırma görevlilerinin lisansüstü eğitim için yurtdışına gönderilmeleri, araştırma fonlarının kurulması ve öğretim üyelerinin araştırma projeleri için kaynak bulmalarının kolaylaştırılması, meslek yüksekokullarının eğitim kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar ve daha yakın bir geçmişte artmaya başlayan kalite duyarlılığı gibi olumlu gelişmelere de dikkat çekmektedir.

1992 yılında kurulan 21 devlet üniversitesi yükseköğretimde yeni ve âni bir genişleme döneminin işaretini verdi. Yeni vakıf üniversitelerinin de kurulmasıyla üniversite sayısı iki yıl içinde 30'dan 56'ya yükseldi. Yeni üniversitelerin kuruluşuyla yükseköğretim sistemi üzerinde yerel siyasetin ve cemaat-tarikat esaslı örgütlenmelerin etkisinin arttığı bir döneme girilmiş oldu. Kasım 1992'de üniversitelerde ikili öğretim uygulamasına geçildi ve kısa sürede hızla yaygınlaştı. 1998 yılında YÖK'ün, (açıkça dile getirilme de) İmam Hatip Lisesi mezunlarının İlahiyat Fakülteleri dışında kalan alanlardaki fakülteye girmesini güçleştirmek amacıyla meslek lisesi mezunlarına ortaöğretim başarı puanlarının hesaplanmasında farklı katsayı uygulamaya başlaması, bu kuruluş etrafında yeni bir tartışma konusu oluşturdu. 1998 yılında disiplin yönetmeliğinde yapılan bir değişiklikle "cumhuriyetin niteliklerinden herhangi birini değiştirmek veya ortadan kaldırmaya yönelik eylem yapmak" üniversiteden çıkarılmayla cezalandırılan suç kapsamına alındı ve sayıları bilinmemekle birlikte (Tekeli, 2010: 318) çok sayıda üniversite öğretim üyesinin işine son verildi. Bu dönemde, bu kategoride oldukları gerekçesiyle bazı rektörler görevlerinden uzaklaştırıldı. Üniversiteye müdahale, üniversitelerde yapılan seçimlerde en çok oy alan rektör adayları sıralamasının YÖK genel kurulunda veya Cumhurbaşkanı'nın son karar aşamasında değiştirilmesiyle yeni bir şekle büründü. Tekeli'nin (2010: 335-37) işaret ettiği üzere üniversitelerin rektör seçimine dış müdahaleler, Mersin Üniversitesi örneğinde olduğu gibi "solcu olduğu düşünülen yönetimin" tasfiye edilmesi gibi farklı gerekçelere de dayandı.

Tekeli, 1990'lı yılların özellikle ikinci yarısındaki olumlu gelişmeler arasında yurtiçinde ve yurtdışında öğretim üyesi yetiştirme etkinliklerinin, adayların seçiminde liyakat esas alınarak artırılması, Lisansüstü Eğitimde Giriş Sınavının kurumsallaşması, yükseköğretimde kalite kaygısının gelişmesi ve akreditasyon çalışmalarının başlaması, öğretmen yetiştirmede yeni açılımlar ve Ulusal Ağ ve Bilgi Merkezi'nin (ULAKBİM) oluşturulması ve belki en önemlisi liyakat esaslı, akademik performansa dayalı akademik yükseltme sistemlerinin yerleştirilmeye çalışılması gibi

unsurları ön plana çıkarmaktadır (Tekeli, 2010: 318-28). Bunların yanında, orta ve uzun dönemli gelişmeler açısından okullaşma oranındaki artış, öğrenciye sunulan hizmetlerde iyileşme, uluslararası atıf endekslerince taranan dergilerde yapılan toplam yayın sayılarındaki sıçrama²³ gibi olumlu gelişmelere dikkat çekmektedir.

Cumhurbaşkanlarının, YÖK Başkanlarının, YÖK Genel Kurulu'nun ve bununla birlikte üniversite yönetimlerinin hızlı bir değişime uğradığı 2003 sonrasında değişmeyen tek şey yükseköğretimin yeniden düzenlenmesi ve bu amaçla yeni yasa hazırlama çalışmalarının yoğun bir şekilde devam etmesi oldu²⁴. Bu kapsamda en kayda değer çalışma, Tekeli'nin de çok önemli katkılarda bulunduğu YÖK Strateji Raporu (YÖK, 2007) oldu. Bu raporu öncekilerden ve daha sonraki benzer kapsamdaki çalışmalardan farklı kılan, yükseköğretim konusunu yasa maddelerinin oluşturulmasının çok ötesinde, Türkiye'ye özgü stratejik bir konu olarak ele almış olmasıdır (Tekeli, 2007). Raporun giriş bölümünde Türkiye'nin yükseköğretim sisteminden beklentileri, dünyada yükseköğretim sistemlerindeki yeni eğilimlerle ilişkili olarak değerlendirildikten sonra, sistemin bugünkü yapısı ve performansı sorun alanlarıyla birlikte ayrıntılı olarak incelenmektedir. Raporun bundan sonraki bölümlerinde ise sistemin arz kapasitesinin artırılması, fırsat eşitsizliği, öğretim üyesi açığı başta olmak üzere 11 stratejik sorun alanı üzerinde durulmaktadır. Bu sorun alanları temelinde oluşturulacak üniversite tasarımı ise kamu hizmeti üretme, gelişmeci ve yatırımcı olma, yurttaşlık anlayışını geliştirme ve toplumsal dayanışmayı sağlama ve üniversitenin tarihinden gelen özel kültürünü koruma ve sürdürme amaçlarından oluşan dört farklı düzenleme mantığı üzerine oturtulmaktadır. Stratejik hedeflere ulaşmada kullanılacak araçlar belirlendikten sonra yükseköğretim kuruluşlarının öğretim, bilgi üretimi ve araştırma ile kamu hizmeti üretimi işlevlerine ilişkin vizyonlar oluşturulmakta ve stratejik amaçlara ilişkin nicel hedefler belirlenmektedir. Yeni yükseköğretim kapasiteleri yaratabilmek ve doktora derecesine sahip insan sayısını artırabilmek için devletin yükseköğretim harcamalarının Gayri Safi Milli Hâsıla içindeki payının iki katına çıkarılarak %2'ye ulaşması öngörülmektedir. Bunu yükseköğretimin, öğretim üyelerine ve öğrencilere sunduğu yaşam ve yönetim kültürü, etik değerler, eğitimde yeni yaklaşımlar, disiplin hukuku ve atama ve yükseltme ölçütleri gibi farklı alanlarına ilişkin stratejik seçimler izlemektedir.

1996-2003 döneminde kurulan 20 vakıf üniversitesiyle toplam üniversite sayısı 2003 yılında 53'ü devlet, 24'ü vakıf olmak üzere 77'ye çıkmıştır. 2006 yılında 15, 2007 yılında ise 17 yeni devlet üniversite kurularak devlet üniversitesi sayısı 85'e vakıf üniversitelerinin sayısı ise 30'a yükselmiştir.

²³ Yayın performansındaki gelişmeler için bkz. Denkel vd. (2002).

²⁴ Bu dönemdeki gelişmelerin ayrıntılı bir anlatımı için bkz. Tekeli (2010: 349-78).

Tekeli'nin üniversitelere bakışında özerklik savunusu yanında üniversitenin işleyişindeki aksaklıklara ilişkin eleştirel değerlendirmeler de önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar arasında, 1960'lı yıllarda artan yükseköğretim talebine karşın kontenjanların artırılması konusunda gösterilen direnç yanında özel yüksekokul furyasının yarattığı olumsuzluklar karşısında tepkisizlik, üniversite öğretim üyelerinin görevlerine son verilmesinde üniversite içindeki unsurların oynadığı rol, etik ihlaller ve siyasal görüşler doğrultusunda kadrolaşma ön plana çıkmaktadır. Üniversite yönetimlerinin siyasal baskılar karşısında tavır alma konusundaki isteksizlikleri, hatta zaman zaman bu baskılara destek olmaları Tekeli'nin de işaret ettiği bir diğer husus olmuştur. Bu tavrın hafızalarda derin izler bırakan en çarpıcı örneği, yasayı izleyen günlerde yayınlanan bir televizyon açık oturumunda, Yükseköğretim Kanunu'na destek veren bazı rektörlerin yasayı savunurken, geçmiş olumsuzlukları seçimle gelen üniversite yönetimlerine yüklemekten çekinmemeleri olmuştur²⁵.

Yükseköğretimin paydaşları arasındaki uzlaşma kültürü eksikliği bu bağlamda vurgulanan bir diğer unsurdur. Örneğin, Tekeli'nin hazırlanmasına aktif olarak katkıda bulunduğu 1979 tarihli Milli Eğitim Bakanlığı Üniversiteler Yasası Taslağı (Milli Eğitim Bakanlığı, 1979) bağlamındaki şu ifadesi üniversitelerin bugün için de büyük ölçüde geçerli sayılabilecek bu özelliğini çok çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. “Kendileriyle diyalog içinde hazırlanmasına karşın yükseköğretim paydaşları, ortak bir çözümde uzlaşamıyor, ...bu tasarıya karşı çıkmak için nedenler üretmekte güçlük çekmiyordu” (Tekeli, 2010: 203).

Tekeli ve İlkin, Türkiye'nin yükseköğretim sisteminin tarihsel gelişmesini ve geçirdiği belli başlı evreleri askeri, iktisadi ve siyasal gelişmeleri de dikkate alan bir çerçevede incelemektedirler. Bu çalışmaların çok çarpıcı bir biçimde ortaya koyduğu temel bir nokta, Türkiye'nin yükseköğretim ve bilim tarihinin Batı'dakine kıyasla çok yeni olmasıdır. Yükseköğretim kuruluşu olarak nitelenebilecek ilk kurumların 18. yüzyılın sonlarında kurulmaya başlandığı göz önüne alınıp, Bologna Üniversitesi (1088), Paris Üniversitesi (1160), Oxford (1167) gibi üniversitelerle karşılaştırıldığında aradaki yüzyıllara varan fark daha iyi anlaşılabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1773 ve 1795 yıllarında mühendislik, 1826'da Tıp ve 1834'de askeri alanda kurulan ilk yüksekokulların ‘bilgiye yeni yaklaşım’ ve ‘halkın eğitimi’ gibi hedefler yerine savaşlardaki yenilgilerin gün yüzüne çıkardığı yetersizlikleri bir ölçüde gidermeyi amaçladıkları anlaşılabilir. Sosyal bilimlerdeki gecikme daha da büyüktür.

²⁵ Aynı bağlamda bir başka gelişme, İstanbul Üniversitesi Senatosu'nun 2 Aralık 1982 tarihli toplantısında 12 Eylül askeri darbesinin başına oybirliğiyle fahri hukuk doktorluğu ve fahri üniversite profesörlüğü unvanını verilmesi kararı oldu (Tekeli, 2010: 234). Ankara Üniversitesi ve Ege Üniversitesi yönetimlerinin, YÖK'le aynı tavır içine girerek 1402 sayılı yasa uyarınca görevlerine son verilen öğretim üyelerinin üniversiteye dönüşlerini, Danıştay kararına karşın, engelleyici bir tutum içine girmeleri de aynı doğrultuda bir gelişmedir.

Modern anlamda üniversite olarak nitelenebilecek ilk kuruluş olan Darülfünun'un açılmasının ise dini çevrelerin yoğun tepkisiyle karşılaştığı ve her defasında kapatmayla sonuçlanan 1863, 1870 ve 1874 yıllarındaki üç denemeden sonra ancak 1900 yılında eğitime başlayabildiği görülmektedir (Tekeli, 2010: 132). Bu durum da, skolastik düşünce kurumları olmaktan çıkarak bilimsel düşünce kurumları haline gelmeyi çok önceleri başarabilen Avrupa üniversiteleriyle büyük bir çelişki oluşturmaktadır (Tekeli, 2011: 138).

İngiltere'de *Royal Society*'nin 1660 yılında, Fransa'da *Académie des Sciences*'in 1666 yılında kurulduğu göz önüne alındığında bilim akademilerinin kuruluş tarihleri açısından da Türkiye'nin çok gerilerden geldiği anlaşılmaktadır. TÜBİTAK'ın ancak 1963 yılında, Türkiye Bilimler Akademisi'nin ise 1993 yılında kurulmuş olması aradaki farkı çok net bir biçimde ortaya koymaktadır.

2.3. İktisat ve ticaret eğitimindeki gelişmeler

Tekeli ve İlkin, Cumhuriyet öncesi dönemde eğitim alanındaki gelişmeleri farklı bilim dalları özelinde de değerlendirirken, bu kapsamda iktisat alanındaki gelişmeleri de incelemişleridir. İlk Osmanlıca iktisat kitabının 1830'larda yazılan ve tamamen ikinci kaynaklara dayalı ve yazarı belirsiz bir yazma olması, bilim alanındaki gelişmelerin dış dünyadaki gelişmelerin çok gerisinde kalmış olmasının çok çarpıcı bir diğer örneğini oluşturmaktadır²⁶. İlk iktisat kitaplarının 1850-60 döneminde, yabancı veya azınlıklara mensup yazarlar tarafından yazılmış olması, iktisadın eğitim sistemi içinde, o da salt liberal iktisat doğrultusunda, 1859'da Mekteb-i Mülkiye'nin açılışı bağlamında çok geç bir aşamada gündeme gelmiş olması bu alana kaşı ilgisizliği göstermektedir²⁷. 1880'lerden başlayarak, yazılan iktisat kitaplarının sayısında bir artış olmuş ancak bunların tamamına yakını liberal iktisat yanlısı bir çizgi izlemiştir. Örneğin, korumacı iktisat politikası anlayışının öncülerinden List'in çalışmalarının kapsamlı ve tutarlı bir şekilde gündeme gelmesi büyük bir gecikmeyle ancak yirminci yüzyılın ilk yıllarında gerçekleşebilmiştir²⁸ (Tekeli ve İlkin, 1999: 184-86).

²⁶ Berkes (1972), Osmanlı İmparatorluğu'nda 16. yüzyıl sonrasında ekonomik düşünün evrimini (sırasıyla, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla, 18. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk çeyreği sonuna, 19. yüzyılın ilk çeyreği sonundan Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar geçen sürelerin belirlendiği) üç ayrı alt dönemde incelediği çalışmasında "ekonomik diyebileceğimiz bir düşünün" ilk doğuş dönemi olarak üçüncü dönemi belirlemektedir.

²⁷ Özgür ve Genç (2011: 330-331), siyasal iktisat konusunda yazılan ilk kitapçığın 1833 yılında yayımlandığı tahmin edilen 86 sayfalık *Risale-i tedbir-i ümran-ı mülk* olduğuna işaret ettikten sonra, 1843 civarında Fransızca olarak yazılan ve 1849 yılında Türkçe 'ye çevrilen Sarantis Archigenes'in 128 sayfalık *Tasarrufat-ı Mülkiye* kitabının "kuramsal siyasal iktisat bilgileri yanında Osmanlı ekonomisine yönelik öneriler içeren" bir kitap olarak önemini vurgulamaktadır. Türkçeye çeviri kararı aşamasında Meclis-i Maarif'in 11 Nisan 1849 tarihli toplantısında Osmanlı kütüphanelerinde siyasal iktisat konulu birçok kitabın bulunduğu yolunda bir görüş ifade edilmiş olması konumuz açısından da önemlidir.

²⁸ Öte yandan, Ağır (2013: 593-95) 19. yüzyıl başlarında seçkinler arasında, özellikle Rusya'nın ekonomik atılımının etkisiyle tarım dışı üretimin, ihracatın ve bunların artırılması amacıyla

İlkin'in 1920-70 döneminde iktisat ve ticaret eğitimindeki gelişmeleri inceleyen çalışması bu alanlara ve bunların da ötesinde yükseköğretim sistemimize ilişkin çok çarpıcı gözlemler içermektedir. İlkin, bu çalışmasında iktisat eğitimini, onunla özellikle o dönemde yakından ilişkili olan ticaret eğitimi ile birlikte ve bu alanların eğitiminde etkinlik gösteren kuruluşlar ve onların tarihi üzerinden incelemektedir. İlkin, en baştan, Osmanlı'dan bu alanlarla ilgili olarak devralınan eğitim kurumlarının Âli Ticaret Mektebi, Darülfünun'a bağlı Hukuk Mektebi ile Mekteb-i Mülkiye'den ibaret olduğuna işaret etmektedir. Azınlık nüfusun ülkeden ayrılmasının sadece sanat ve ticaret alanında değil, aynı zamanda eğitilmiş insan gücü ve eğitim alanında da bir boşluk yarattığına dikkat çekerken, incelediği döneme ilişkin önemli belirlemelerde bulunmaktadır.

Bir yandan eğitim politikasının "taklitçilikten uzak, ülkeye özgü", "şarktan ve garptan gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak" bir doğrultuda gelişeceği bizzat Mustafa Kemal tarafından net bir biçimde ortaya konurken, yabancı ülkelere öğrenci gönderme uygulamasına devam edilmiştir (İlkin, 1972: 4). Şubat 1923'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde iktisat ve ticaret eğitiminin önemi vurgulanmış ve iktisatla ilgili birimlerin Hukuk Fakültesi'nden ayrılarak ayrı bir fakülte oluşturulması konusu tartışılmış ancak bu durum somut kararlara yansımamıştır. Öte yandan, Kongre'den kısa bir süre sonra Âli Ticaret Mektebi programında yeni iktisat derslerine yer veren önemli değişiklikler yapılmıştır. Bunu Mülkiye Mektebi'nin programında Fransız etkisi altında 1925 yılında aynı doğrultudaki değişiklikler izlemiş; haftalık 22 saatlik ders programının 13 saati İktisat ve Maliye derslerine ayrılmıştır. Aynı yıl kurulan Ankara Hukuk Fakültesi de programına yeni iktisat dersleri eklemiştir. İktisat eğitiminin amacını "müteşebbis yetiştirmekle" ve "özel teşebbüsü güçlendirmekle" ilişkilendiren görüşler 1920'li yılların sonlarında yaygınlık kazanmıştır²⁹.

Büyük Dünya Bunalımının ortaya çıktığı dönemde devletçi iktisat politikalarının uygulamaya konmasında, düşünce düzleminde etkili olan Kadro hareketi farklı bir bakış açısı sergilemiştir. Daha sonra Kadro hareketi içinde yer alan İsmail Hüsrev Tökin'in, esas ağırlığı iktisat eğitimine veren bir kurumun olmamasından ve iktisat eğitiminin yetersizliğinden de yakınan 1930 yılındaki değerlendirmelerinin, aradan geçen süredeki birçok olumlu gelişmeye karşın hâlâ geçerliliğini koruduğu söylenebilir:

devletin rolünün önemi açısından artan bir farkındalık oluştuğuna işaret etmektedir. Behiç Efendi'nin bu bağlamda padişaha 1803 yılında ilettiği görüşler arasında, ülke içindeki zanaatların "kendileri rekabet edecek duruma gelene kadar dış rekabetten korunması" yolundaki görüşleri "bebek" endüstrileri çağrıştıran bir nitelik taşımaktadır.

²⁹ Darülfünunda müderris muavini olarak görev yapan Muhlis Ete'nin görüşleri için bkz. İlkin (1972: 11).

İktisat diye ...öğretilen bilgilerin birbiriyle rabıtası olmadığı gibi, müşahhas muhitte de alakası yoktur. Kopuk kopuktur ... (Talebe) memleket iktisadiyatını alakadar eden konkre hadiseler karşısında alıklaşır ve şaşkına döner... ” (İlkin, 1972: 12)³⁰

Bu belirlemelerinden sonra Tökin, bu derslerin nasıl okutulması gerektiğine ilişkin olarak da yine bugün için de anlamlı olan şu önerilerde bulunur.

“...talebe daha mektepte iken muallimin rehberliği altında, kendini saran iktisadi muhitin müşahhas hadiselerini müstakilen müşahade etmesini, bunları sıra ile iktisat ilminin nazariyelerine bağlamasını öğrensün. Nazariye, müşahade ettiği hadiselerin kanunlarını bulmaya yarayan bir anahtar vazifesi görsün. Bir gaye değil bir vasıta olsun. Binaenaleyh iktisat tedrisatında maksat, talebeye aramasını, bulmasını, tertip etmesini öğretmek ve tetkik metodunu vermektir” İlkin (1972: 12)³¹.

1931 yılında Türk İktisatçılar Cemiyeti'nin kurulması, bu kurumun önyak olduğu tartışmalı toplantılar ve Kadro Dergisi'nin yayına başlaması iktisat alanına bir canlılık getirmiştir. Kadro dergisinde yayınlanan yazılarda, ülkenin “iktisatta yüz sene geride” olduğu noktasından hareketle Darülfünun'da verilen iktisat eğitimine çok ağır eleştiriler yöneltilmiştir³². Eleştirilerin merkezinde eğitimin iktisadi gelişmenin bile gerisinde kaldığı, Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış bir ülkenin temel ilkelerinden uzak düştüğü, milli bir nitelik taşımadığı, referans noktasının yerel unsurlar yerine dış dünya ve onun çıkar çevreleri olduğu, devletçilik yerine liberalizmi benimsediği, Batı'dan aynen aktarmacı ve taklitçi olduğu gibi görüşler yer almaktadır. Ayrıntılandırılmamış da olsa bu, toplumun içinde bulunduğu koşulları ön planda tutan, sınıflara dayalı iktisadı reddeden millet temelli bir iktisat çağrısıdır.

Kadro Dergisi etrafında gelişen eleştirilerin Darülfünun'un yetersizliğine ilişkin olumsuz değerlendirmeleri körüklediği³³ ve bu kurumun 1933 yılında kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulma sürecini hızlandırdığı söylenebilir. Ülkelerindeki baskılar nedeniyle Türkiye'ye sığınan Alman profesörler önce Hukuk Fakültesi, ardından da

³⁰ Rabıta- ilişki; müşahhas-somut; muhit-çevre; konkre hadiseler-somut olaylar

³¹ Muallim-öğretmen; müşahade etmek-gözlemek; müstakilen-bağımsız olarak; nazariye-kuram, teori; vasıta-araç; binaenaleyh- bundan dolayı; tedrisat; tetkik metodu-araştırma yöntemi

³² Kadro Dergisi'nin ve bu kapsamda Şevket Süreyya Aydemir'in ve Vedat Nedim Tör'ün eleştirileri için bkz. İlkin (1972: 13-15).

³³ Bizzat Atatürk'ün, bu kurumu ziyareti sırasında müderrislere “Türkiye ilim adamları arasında ecnebi müellifler tarafından site edilen kaç kişi ve kaç eser vardır” sorusunu yöneltilmiş olması (İlkin, 1972: 16) bir açıdan bugün üniversitelere yöneltilen eleştirileri çağrıştırmaktadır. Müellif- yazar; site edilen- atıfta bulunulan.

1936 yılında kurulan İktisat Fakültesi'nde iktisat eğitimine önemli katkılarda bulunmuş ve seminerler, konferanslar, ders kitapları ve dergiler yoluyla iktisat alanına, bunun da ötesinde akademik yaşama hareketlilik getirmişlerdir.

İktisat alanında, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllardaki kimi gelişmeler de yükseköğretim sisteminin bugününü ve yakın geçmişini çağrıştırmakta ve bu sistemin ülkedeki hızlı siyasi gelişmelerden hemen ve birebir etkilendiğini göstermektedir. Devletçi yaklaşımlardan geri dönüşe koşut olarak güçlenmeye başlayan iktisadi serbestleşme yönlü yaklaşımların bir yansıması olarak 1946 yılında çıkarılan yeni Üniversiteler Kanunu, üniversite öğretim üyelerinin zamanlarının önemli bir kısmını özel sektörde çalışarak geçirmelerine izin vermiştir. ABD ile siyasi düzlemde gelişen ilişkilerin kısa dönemde üniversiteler açısından önemli sonuçlarından biri eğitim alanının hızla ABD etkisi altına girmesi olmuştur.³⁴ Bu etki, 1956 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ve 1957 yılında Robert Kolej Yüksekokulu'nun kurulmasıyla yeni bir düzeye çıkmıştır. ODTÜ kanun tasarısını hazırlayan milletvekillerinden birinin "... Amerikan üniversitelerinde, bu çeşit üniversitelerde müfredat programı ne ise, ... onların tıpkısı olacaktır ve tedrisat İngilizce yapılacaktır" sözleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır (İlkin, 1972;31).

İlkin'in ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin 1958 ve 1959 yıllarındaki ders programları bağlamında yaptığı şu gözlemin bugünkü duruma yönelik iktisat eğitimi eleştirilerinin çok çarpıcı bir öncülü olduğu söylenebilir³⁵.

...bütün program, ülke sorunlarına dönüklüğün ön şartlarından biri - belki de en önemlisi olan-tarihsel bir analiz ve onun sağlayacağı tarihsel bir dinamizmden çok ve hatta çok kere onun yerine soyut sosyal bilimin ana meselelerinden biri olmak eğiliminde olan matematiksel tekniklere ve onun sağladığı matematiksel analize dönüktür... Bir tarım ekonomisi dersi bile yokken, okutulan Ekonominin Psikolojisi, İktisadi Tahmin, İktisadi Konjonktür gibi dersler, Batı örneklerinden aktarmanın güç bulunur iyi örnekleridir. Böyle bir program içinde yetiştirilmiş öğrencilerin değil ülke sorunlarına eğilmelerini beklemek, ülke üzerinde çalışmalarını bile ümit etmek yanlış olacaktır.

³⁴ 1950 yılında Türkiye ekonomisine yönelik bir değerlendirme yapmak üzere Türkiye'ye gelen bilim adamlarından oluşan Dünya Bankası heyeti, bir yıl sonra yayınladıkları ve eğitim konusuna da değindikleri raporlarında şu görüşe yer vermişlerdir: "Hür ve müstahsil bir cemiyetin hammaddesi müstahsil ve ferdi araştırma, hususi teşebbüs ve araştırıcı dimağlardır" (İlkin, 1972: 28). Bu görüş, özel kesim yanlısı Amerikan bakış açısının o dönemde eğitim üzerindeki etkisinin bir göstergesi sayılabilir. Müstahsil: üretici.

³⁵ İktisat eğitimine son yıllarda yöneltelen ve giderek yaygınlaşan aşırı nicelleşme, gerçek yaşam sorunlarına karşı ilgisizlik, tarihsel ve siyasi gelişmelerden kopukluk, neo-klasik yaklaşımların güdümünde farklı yaklaşımları adeta yok sayma gibi eleştirilerin (bkz. Şenses, 2007a) bir bölümünün yıllar önce İlkin tarafından belirlenmiş olması dikkat çekmektedir.

Siyasal ve ekonomik anlamda liberalizm vaatleriyle başlayan Demokrat Parti dönemi (1950-1960), yükseköğretim ve özellikle iktisat gibi sosyal bilim alanlarında görev yapan öğretim üyeleri için 1953 yılından başlayarak yeni bir baskı ortamı oluşturmuştur. Çeşitli düzenlemelerle öğretim üyelerinin siyasal kuruluşlarla bağları kesilmiş, “toplumun genel seviyesini yükseltici bilim neveleri dışında beyan ve yayında bulunmaları” yasaklanmış, işten çıkarılmalarının ve 60 yaşını dolduranların resen emekli edilmelerinin önü açılmıştır³⁶. Eşitlikten bahseden bir öğretim üyesi için zabıt tutulması, zamlara ve bütçe açığına değinen bir diğeri için soruşturma açılması yükseköğretim sisteminin çok yakın sayılabilecek bir geçmişte karşılaştığı baskıların ve dolayısıyla bugün içinde bulunulan koşulların daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Ülke sorunlarına ilişkin eleştiri ve analiz yapmayı dahi engelleyen ve gelgitlerle uzun yıllar boyunca süregelen bu baskı ortamının etkilerini günümüz üniversitelerinin tamamına yakın bir bölümünün toplumu derinden sarsan olaylar karşısında dahi suskunluklarını korumalarından izlemek mümkündür.

3. Sorun alanları

Çalışmanın bu bölümünde, bir sorunlar yumağı olan yükseköğretim sisteminin İlk ve Tekeli'nin çalışmalarında ön plana çıkan bazı sorunları üzerinde ana hatlarıyla ve beş başlık altında durulacaktır³⁷.

3.1. Siyasal etkiler

Yükseköğretimin karşı karşıya kaldığı sorunlar ve bunlara ilişkin çözüm arayışları siyasal ortamın derin etkisi altında bir gelişme gösterelmıştır. Siyasal ortamın baskıcı ve görece serbestleşme dönemlerinin bu konulara aynı doğrultuda yansıdığı görülmektedir. 1961 Anayasası'yla simgelenen ve 12 Mart 1971 askeri müdahalesine kadar süren dönemde, örneğin, eğitim konusunun giderek siyasal mücadele alanı haline gelmesine ve şiddet içeren öğrenci eylemlerine karşın, üniversitelerin daha özgür ve demokratik bir ortam içinde oldukları söylenebilir³⁸. Öte yandan, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin yarattığı baskı ortamı YÖK'ün, üniversitelerin hareket alanını önemli ölçüde kısıtlayan bir merkezi denetim kurumu olarak önem kazanmasına yol açmıştır.

Yükseköğretim sistemi üzerindeki siyasal etkiler en belirgin olarak, sistemin üniversite sayıları ve ona bağlı olarak öğrenci sayıları açısından hızlı genişleme sürecinden, liyakat yerine belirli bir dünya görüşü temelinde

³⁶ Nevileri-türleri; resen-kendiliğinden

³⁷ Yükseköğretim sisteminin sorun alanları yanında tarihsel gelişimi ve uluslararası konumu temelinde değerlendiren bazı çalışmalar için bkz. Gürüz vd. (1994), Gürüz (2003 ve 2008), Aras vd. (2007), YÖK (2007) ve Şenses (2007).

³⁸ 1969 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama yüksek lisans eğitim programını hazırlarken Tekeli'nin, eğitim kalitesinin iyileştirilmesi ve eğitim süreçlerinde ve programların içeriğinin belirlenmesinde katılımcılık doğrultusundaki öğrenci taleplerinden de etkilendiği ve bunları dikkate aldığı anlaşılmaktadır (Tekeli, 2011: 5).

kadrolaşma eğiliminden ve siyasetin zaman zaman bilimsel özerkliği zedeleyici tutumundan izlenebilir³⁹.

3.1.1. Yükseköğretim sisteminin hızlı genişlemesi

Üniversite sayısında 1982 ve özellikle 1992 ve 2006-2007 dönemlerindeki hızlı artış sonucunda yükseköğretim sistemi hızla genişlemiştir. 1981 yılında 19 devlet üniversitesinden oluşan sistem içinde üniversite sayısı, 2013 yılı itibariyle 108'i devlet, 66'sı vakıf üniversitesi olmak üzere 174' e ulaşmıştır. Bu kadar kısa sürede bu hızda bir genişlemenin dünyada başka bir örneğini bulmak olanaksızdır.

Elit eğitiminden kitle eğitimine geçiş sürecinde yükseköğretimde okullaşma oranı birçok ülkede hızlı bir artış göstermiştir⁴⁰. Türkiye'de %30'lar dolaylarında seyreden yükseköğretimde okullaşma oranının gelişmiş ülkelerde %65'lere varan düzeyin hala çok altında olduğu ve artırılmasının gerekli olduğu açıkça ortadadır. Yükseköğretim kuruluşlarının ülkenin bütün yörelerine yayılmasının kuşkusuz çok önemli sosyal ve ekonomik katkıları vardır. Ancak gerekli fiziki altyapı kurulmadan, yeterli sayıda ve nitelikte öğretim elemanı sağlanmadan ve bunlar için bütçeden yeterli kaynak aktarılmadan sistemin hızla genişlemesinin, başta eğitim kalitesi olmak üzere birçok olumsuz sonucu olmuştur. Sistemin yeterli sayıda doktora derecesine sahip insan yetiştirememesinin de katkısıyla öğretim üyesi açığı büyürken, öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı gibi eğitim kalitesi göstergelerinde iyileşme sağlanamamaktadır. Ders yükünün çok artmış olması sonucunda öğretim üyeleri için araştırma yapmak, çalışma alanlarıyla ilgili gelişmeleri izlemek ve kendilerini yenilemek (Tekeli, 2010: 274), özellikle birçok üniversitedeki ikinci öğretim uygulaması dikkate alındığında, neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Sistem içinde farklı nitelikte çok sayıdaki kuruluşun aynı bütüncül çerçeve içinde görülmesi, bunların lisans-lisansüstü eğitim, araştırma-eğitim temelinde farklılaştırılmasını ve sistem içinde çeşitlilik yaratılmasını engellemektedir⁴¹. Oysa İngiltere ve Çin başta olmak üzere küresel rekabette söz sahibi ülkeler, kaynakların tahsisinde araştırma ve teknolojik yenilik potansiyeli görece yüksek üniversitelere ağırlık vermektedir. Üniversiteler arasındaki farklılığın göz ardı edilmesi bağlamında Tekeli'nin 1980 yılında yaptığı şu saptamanın bugün için de geçerli olduğu söylenebilir:

³⁹ Bunların yanında sık aralıklarla çıkarılan öğrenci afları ve son dönemde aralarındaki eğitim sistem ve gelenek farklılıkları gözetilmeden bütün üniversitelere bütünleme sınavı koyma zorunluluğunun getirilmiş olması da siyasal etkiler kapsamında değerlendirilebilir.

⁴⁰ UNCTAD (2011: 72)'e göre, yükseköğretimde okullaşma oranı özellikle Doğu ve Batı Avrupa, Latin Amerika ve Doğu Asya ülkelerinde kayda değer bir artış göstermiştir.

⁴¹ 1989 yılında az sayıda üniversiteye "özgün üniversite" statüsü verilmesini öngören yasa tasarısı, oluşan tepkiler karşısında hükümet tarafından geri çekilmiştir. Bu konu, 1991 yılında yeniden gündeme gelmiş ancak Anayasa Mahkemesi kararı sonucunda gerçekleştirilememiştir (Tekeli, 2010: 293-95).

“Bu kurumların değişik yetişmişlik düzeyinde öğrenciler mezun etmelerine karşın, mezunlarına meslek pratiği yapmak bakımından aynı hakların sağlanması, ülkede eğitim kurumlarına karşı duyulan güveni hızla aşındırıyordu” (Tekeli, 2010: 196).

Yükseköğretim sistemi üzerindeki tartışmaların ana ekseninde hızlı kentleşmenin de etkisiyle hızla artan yükseköğretim talebi yanında eğitim kalitesiyle ilgili kaygılar yer almıştır. Siyasetçilerin başını çektiği bir grup, kalite kaygılarından uzak bir yaklaşım içinde üniversite sayılarının ve öğrenci kontenjanlarının artırılması yoluyla nicel hedefleri, bir diğer grup ise nicel hedefleri fazlaca dikkate almadan eğitim kalitesi üzerinde durmaktadır. Tekeli'nin ise nicel ve niteliksel hedefleri birlikte ele alan bir yaklaşım içinde olmakla birlikte, yükseköğretimde okullaşma oranının kısa sürede artırılmasıyla eğitim kalitesi arasındaki ödünleşmeyi ve sistemin kurumlar bazında farklılaştırılma gerekliliğini yeterince önemsemediği söylenebilir.

Tekeli'nin “üniversite kendi tarihini yazarak oluşur” saptamasına genel anlamda katılmamak mümkün değildir. Öte yandan, bu tarihin yazılabilmesi için başlangıçta sağlam temeller üzerine kurulması gerektiği asla göz ardı edilmemelidir. Ani bir genişleme sürecinde plansız bir biçimde kurulan çok sayıda devlet ve vakıf üniversitesinin bu koşulu sağladığı son derece kuşkuludur. Tekeli'nin, 15-20 bin öğrencisi olan, büyükçe bir lisansüstü programı kurabilen, öğrencilerine özgür bir ortam sağlayabilen, onların yaşam kalitesini spor, barınma vb. hizmetlerle yükseltebilen üniversite tanımına (Tekeli, 2011: 279) şu anda kaç üniversitenin uyduğu sorusu, özellikle öğrenci sayısı 1.000-2.000 arasında olup, yeterli insan gücü ve fiziki altyapıdan yoksun “butik” vakıf üniversitelerinin varlığı düşünüldüğünde, boşlukta kalmaktadır.

3.1.2. Kadrolaşma

Tekeli, 1990'lı yıllara ilişkin olarak, öğretim üyelerinin atanmasının nesnel ölçütlerin olmadığı bir ortamda “üniversite içinde değişik tarikatların, değişik radikal siyasal, dini cemaatlerin, radikal siyasal grupların örgütlenmesine tolerans gösteren bir yapı” içinde yapıldığına işaret etmektedir (Tekeli, 2003). Aradan geçen sürede bu sorunun, farklı biçimler alarak da olsa kayda değer ölçülerde hâlâ sürdüğü söylenebilir. Yükseköğretim Kurulu'nun bileşiminin, devlet üniversite yönetimlerinin tamamına yakın bir bölümünün hızla değiştirilmiş olmasının ve vakıf üniversitelerinin sayısındaki hızlı artışın bu süreci hızlandırdığı konusunda yaygın bir görüş birliği bulunmaktadır. Buna, yükseköğretim kuruluşlarıyla yakından ilişkili TÜBİTAK ve TÜBA gibi ülkenin bilim ve teknik alanındaki üst kuruluşlarında benzer doğrultudaki değişiklikler eklendiğinde, temel ölçütün liyakatten giderek uzaklaştığı gözlemi daha da güçlenmektedir. Bu durum, YÖK'ün ve rektörlerin aşırı yetkileriyle birleşince, siyasetin üniversite üzerindeki etkisinin kırılabilmesinin, üniversitelerde bir demokrasi kültürünün kök salmasının ve oradan bütün

topluma yayılabilmesinin önünde yeni bir engel oluşturmaktadır. Oysa üniversiteden beklenen, Tekeli'nin de vurguladığı gibi, siyasetin gücü karşısında otonomisini ve özgürlüğünü koruması, ona teslim olmamasıdır (Tekeli, 2011: 149). Bu, başta bilgi üretmek üzere üniversitelerin temel işlevlerini yerine getirebilmesinin önkoşuludur.

3.1.3. Bilimsel özerklik

Siyasetin demokrasiyi yok sayan ve bilimsel özerkliği bir yana bırakan tutumu askeri müdahale dönemleriyle sınırlı değildir. Örneğin Tekeli, ABD'deki lisansüstü eğitiminden dönüşünde ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün eğitimini tasarlama çabaları bağlamında karşılaştığı engeller arasında siyasal kadroların "bölücülüğe neden olacağı korkusuyla" bölge planlama faaliyetlerine kuşkuyla baktıklarını saymaktadır. Üniversitelerimizin Kürt sorununa uzun yıllar boyunca kayıtsız kalmış olmalarında da benzer gerekçelerin etkili olduğu söylenebilir⁴². Aynı bağlamda, bu ve benzer konularda araştırma ve yayın etkinliğinde bulunan kimi öğretim elemanlarının yakın dönemde de akademik atama ve yükseltme engelleriyle karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Oysa üniversiteler olmazsa olmaz bir koşul olarak tüm bileşenleri için bütün görüşlerin savunulabildiği bir ortam hazırlamakla yükümlüdür.

Üniversite yöneticilerinin seçimle gelmesi, her zaman yönetimlerin demokratikleşmesi ve demokrasi açığının kapanması anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda Tekeli, akademik özerkliğin temelde bir ifade özgürlüğü olduğunu, bu nedenle üniversitelerin özerklik talebinin yalnız kendisi için değil bütün yurttaşlar için olması gerektiğini vurgulayarak, üniversite-toplum ilişkilerine bu açıdan da yeni bir boyut kazandırmaktadır.

3.2. Özelleştirme-piyasalaşma

Türkiye'de yükseköğretime ilişkin özelleştirme fikrinin en azından 1960'lı yıllardaki özel yüksekokullar deneyimine ve 1981 Yükseköğretim Kanunu'nun hazırlık aşamalarına kadar uzandığı görülmektedir. 1960'lı yıllarda yaşanan özel yüksekokul furusu 12 Ocak 1970 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nin Özel Okullar Yasası'nın birçok maddesini, üniversite eğitiminin bir kamu hizmeti olduğu gerekçesiyle iptal etmesiyle son buldu⁴³. 12 Eylül 1980 askeri rejiminin Milli Eğitim Bakanı'nın özel yüksekokullar kurulmasının yararlı olacağı doğrultusundaki önerisine devlet başkanı karşı çıkmış, ancak özel okullar yerine devletin, para alınan üniversiteler kurması yoluna gitmesinin düşünülebileceğini söylemiştir (Tekeli, 2010: 210).

⁴² Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki şiddet ortamının tırmanarak yaygınlaştığı 1990'lı yılların ilk yarısında Tarih, Sosyoloji, İktisat, Şehir ve Bölge Planlama gibi bölümlerde görev yapan öğretim üyelerinin katılımıyla Kürt sorununa yönelik bir çalışma grubu kurulmasına ilişkin olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi üst yönetimine yaptığım yazılı öneriden bir sonuç alamadığımı da bu bağlamda ifade etmek isterim.

⁴³ Tekeli'nin 1960'lı yıllarda artan özel yüksekokullara, kâr amaçlı olmaları ve eğitim kaliteleri açısından eleştirel yaklaştığı bilinmektedir (Tekeli, 211: 7).

Bilgi toplumuna geçiş sürecinde bilginin yeni bir üretim faktörü olarak önem kazanıp fikri mülkiyet hakları yoluyla metalaşmaya başlaması üniversitelerde de bir değişime yol açmış, üniversiteler “bilgi için bilgi üretmek” yerine “ticari meta olarak bilgi üretme”ye yönelmişlerdir (Tekeli, 2011: 127)⁴⁴. Yükseköğretimdeki özelleşme/piyasalaşma eğilimlerinin, diğer alanlardaki özelleştirmelerden güç alarak Türkiye’de de giderek yaygınlaştığı söylenebilir. Küresel sermayenin Türkiye yükseköğretim sistemine ilgisinin yakın gelecekte artması bu eğilimi daha da güçlendirebilir. Yerel sermaye kesimlerinin ve uluslararası kuruluşların, özellikle sosyal bilim çalışmalarına verdikleri finansal destek sonucunda, eğitim alanı yanında araştırma alanının da giderek aynı doğrultuda bir gelişme göstermesi beklenebilir.

Sayıları hızla artan vakıf üniversiteleri, devlet üniversitelerinin etrafında oluşan çeşitli vakıf ve şirketler, paralı yaz okulları, paralı sertifika programları, paralı ikinci öğretim, paralı “özel öğrenci” uygulamaları, barınma, ulaşım ve beslenme hizmetlerinin sunumunda artan ticarileşme eğilimi ve üniversite-sanayi işbirliği amacının bir yansıması olarak üniversiteler içinde giderek yaygınlaşan teknoparklar bu kapsamdaki gelişmeler arasında sayılabilir (Şenses, 2007).

Tekeli, piyasa değerlerinin etkisi altında bilgi toplumu üniversitesi doğrultusundaki bu gelişmelere eleştirel yaklaşmaktadır. Girişimcilik değerlerinin ön plana çıkması sonucunda öğretim üyelerine farklı değerler biçilmesinin ve çok sayıda öğrencinin standartlaşmış bir eğitim almasının üniversitenin bir topluluk olma özelliğini kaybetmesine yol açtığına işaret etmektedir (Tekeli, 2011: 151-52).

Yükseköğretimin bir kamu hizmeti olarak değerlendirilip parasız olduğu ülkelerin varlığı, paralı olduğu ülkelerde ise konuya ilişkin tartışmaların paralı eğitimden kaynaklanan sorunlar ekseninde sürmekte olduğu⁴⁵ dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Bunun gibi, yükseköğretimde yüksek bir okullaşma oranına ulaşan sanayileşmiş ülkelerin bu konularını bir ölçüde “herkese, vatandaşlık hakkı olarak parasız eğitim” hedefi doğrultusunda uzun yıllar boyunca süren uygulamalarına borçlu oldukları ve paralı eğitimin yükseköğretimde okullaşma oranını artırma hedefiyle de çelişkili olduğu göz ardı edilmemelidir.

⁴⁴ ABD’deki mühendislik fakültelerindeki doktora programlarının özel kesimden alınan projelerle iç içe bir görünüm sergilemesi ve çokuluslu şirketlerle üniversite içindeki araştırma gruplarının içli dışlı ilişkileri bu durumun en çarpıcı örnekleri arasındadır.

⁴⁵ Örneğin, ABD’de, en iyi üniversitelerde okuyan öğrencilerin %74’ünün nüfusun en yüksek gelire sahip dördte birlik kesiminden gelmesinin, buna karşılık nüfusun en düşük gelire sahip %50’sinin payının sadece %9 olmasının nedenlerinden biri olarak okul ücretlerinin yüksekliği gösterilmektedir (UNCTAD; 2012: 73). Öte yandan, Sovyetler Birliği’nin dağılmasını izleyen yıllarda, eski sosyalist ülkelerde yükseköğretimin ticarileşmeye başlamasının ortaya çıkardığı sorunlar Bologna Süreci’nin başlamasına yol açarken, benzer eğilimler sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklar, Hindistan’da Anayasa Mahkemesi’nin 100 kadar özel üniversitenin kapatılmasına karar vermesine yol açmıştır (YÖK, 2007: 21).

Tekeli'nin sık sık vurguladığı gibi üniversiteler, toplumların dünyayı anlama, daha iyi bir dünyaya yönelme, bilgi üretme ve eleştirel olma nitelikleri bakımından değerli ve korunması gerekli kuruluşlardır. Onun için piyasa değerlerinin işgalinden ve egemen hâle gelmesinden özenle korunmalıdır. Bu, üniversitenin “dünyaya uzun erimli eleştiri getirebilmesi” ve “ülkesindeki ezilen kesimlerin takipçisi, demokrasinin bekçisi olabilmesi” için de gereklidir (Tekeli, 2011: 277).

3.3. Akademik topluluk ve atama ve yükseltme ölçütleri

Bilim insanlarının performanslarının değerlendirilmesinde uluslararası atıf endekslerinde yer alan yayın ve atıf sayısının temel ölçüt olarak kullanılması son dönemde Türkiye’de de yaygınlaşmaya başlamıştır⁴⁶. Bu eğilime bugüne kadar en kapsamlı ve tutarlı karşı duruşu Tekeli'nin çalışmalarında bulmak mümkündür (Tekeli, 2003a; Tekeli ve Teymur, 2004). Tekeli, dış yayın yapmanın özendirilmesini yararlı bulmakla birlikte, bunun neredeyse tek ölçüt haline gelmesinin “içteki problematiklerin karşısında dıştaki problematiklerin ağırlığını artırması” ve “dış yayınların içeride yeterince izlenememesi” gibi sakıncalarını ısrarla vurgulamaktadır. Bu ölçütün bilimsel üretimi bireyselleştirdiğine ve yerele dönük bilimsel etkinlikleri önemli ölçüde değersizleştirdiğine, oysa bir çalışmanın yurtdışında yayınlanmış olmasının onun ülke içinde yayınlanmış bir çalışmadan her zaman daha değerli olduğunu göstermediğine dikkat çekiyor. Doğa bilimlerinde kullanılan performans ölçütlerinin aynen sosyal bilimlere de uygulanmasının, bunun bir yansıması olarak kitaplar yerine makalelerin ön plana çıkmasının bu alan açısından büyük sorunlar yarattığına işaret ediyor. Bu noktadan hareketle, bilimsel üretim için iki temel önkoşulunun önemini vurguluyor. Bu önkoşullardan birincisini toplumun gelişme süreci ve karşılaştığı sorunlarla bilimsel üretimin konularının önemli ölçüde örtüşmesi, ikincisini ise o ülkedeki bilim insanlarının birbirinden etkilenmesine olanak sağlayan bir akademik topluluğun oluşması olarak belirliyor. Bu iki alandaki eksikliklerin sosyal bilim araştırmalarıyla uygulanan sosyal politikalar arasındaki bağın zayıflamasına katkıda bulunduğuna dikkat çekiyor (Tekeli, 2003a).

Bireysel üretimin açmazlarını ve kendi içinde etkileşen bir akademik topluluğun önemini vurgulamak amacıyla Tekeli, şu örneği veriyor. Bir ülkedeki 3.000 bilim insanının her birinin yılda ortalama 3 yayın yapması, o ülkeyi toplam 9.000 yayınlı uluslararası değerlendirmelerde üst sıralara taşıyabilir. Ancak, bunun sonucunda ortaya çıkan canlı bir akademik topluluk değil, olsa olsa birbirinin çalışmalarından habersiz, ‘atomistik’ bireylerden oluşan bir akademik dünya olacaktır. Tekeli’ye göre, bir ülkede

⁴⁶ Türkiye’de uygulanan atama ve yükseltme ölçütlerinin ortaya çıkardığı sorun ve açmazların bir değerlendirmesi için bkz. Şenses (2004).

oluşacak akademik topluluk içindeki etkileşimin canlılık kazanması, bilimsel üretimin ve uluslararası tanınırlığının artmasına yol açacaktır(Tekeli, 2003a: 310-13). Bu süreç, yabancı dilde eğitimin giderek yaygınlaşma⁴⁷ eğilimini tersine çevirmeye ve Türkçe'nin bir bilim dili olarak gelişmesine de katkıda bulunabilir. Tekeli bu konuya verdiği önem yanında, en az bir yabancı dilin iyi öğrenilmesinin de önemine işaret etmektedir.

Tekeli, bunlara ek olarak atama ve yükseltme sürecinin büyük ölçüde akran değerlendirilmesine dayandığı noktasından hareketle bu sürecin güvenilirliğini sorgulamaktadır. Değerlendirmelerin kişiden kişiye değişebilmesini, yarışmacı ve mesleki kıskançlıkların yaygın olduğu bir akademik ortamda yanıltıcı sonuçlar verebilmesini⁴⁸ ve bir başkası için olumsuz yargıda bulunmanın karşısındaki kültürel dirençleri bu sürecin belli başlı sorunları olarak saptamaktadır.

Kayırmacılık eğilimlerinin güçlü olduğu Türkiye gibi kültürel yapılarda, atama ve yükseltme jürilerinin nesnel ölçütlere göre belirlenmediğine, jürileri belirleyenlerin değerlendirme sonuçlarını da büyük ölçüde belirlediklerine değinmekte ve yeni değerlendirme usullerinin geliştirilmesi gereğine işaret etmektedir. Bu bağlamda küçük araştırma gruplarının oluşturulması ve başarının grup performansı üzerinden yapılması temelinde bir öneri geliştirmektedir (Tekeli, 2011: 191-93).

Tekeli, akran değerlendirmesinde giderek önemli bir yer tutan atfı sayısı konusuna da ilginç bir bakış açısı getirmektedir. Sosyal bilim alanlarında her kavramın arkasında bireysel katkının ötesinde bir bilim adamları silsilesinin katkısının olduğuna işaret ederek, sadece son noktaya yapılan atfın haklılığını sorgulamaktadır (Tekeli, 2011: 148). Tekeli bu değerlendirme sürecinin, üzerinde pek fazla durulmayan bir başka yönüne, akademisyenler üzerindeki yüküne de değinmektedir. Kendi performansına ilişkin doldurması gereken formlar ve performans raporlarının yanında başkalarının performansına ilişkin hazırlanan jüri ve proje değerlendirme raporlarının, referans mektuplarının ve hakem raporlarının akademisyenlerin zamanı üzerinde büyük bir baskı oluşturduğuna dikkat çekmektedir (Tekeli, 2011: 147).

3.4. Fırsat eşitsizliği

Eğitimde fırsat eşitsizliği, kökenleri eğitimin daha önceki aşamalarında yatmakla birlikte⁴⁹, yükseköğretim aşamasında da önemli

⁴⁷ Fransa ve Almanya gibi bazı sanayileşmiş ülkelerde bu eğilim ağırlıkla lisansüstü eğitimle sınırlı kalırken, Türkiye'de yaygın olarak lisans eğitimini de kapsamaktadır.

⁴⁸ Tekeli (2011: 148), bu süreç içinde Einstein ve Chomsky gibi birçok değerli bilim insanının önemli katkılar içeren çalışmalarının reddedildiğine işaret etmektedir.

⁴⁹ Türkiye'de değişik okullar arasındaki performans farkı %70'lere ulaşırken, bu fark İskandinav ülkelerinde sadece %5'tir, bkz. YÖK (2007: 25).

boyutlardadır⁵⁰. En düşük gelire sahip kesimlerin yükseköğretim harcamaları çok düşük düzeyde kalırken, bu harcamaların en üst gelir dilimleri üzerinde yoğunlaştığı bilinmektedir (Tekeli, 2007). Özel dersler ve dershane harcamaları üst gelir gruplarına mensup öğrencilere, özellikle daha prestijli yükseköğretim kuruluşlarına girmekte büyük avantaj sağlamaktadır. Yükseköğretimin özelleşme ve ticarileşme eğilimi, düşük gelirli kesimlerin bu alandan giderek dışlanmasına yol açabilir.

Eğitim alanında yapılan araştırmalar, eğitimin bireysel getirisinin yükseköğretimde en yüksek düzeye ulaştığını göstermektedir. Bu durumda yükseköğretim, girişte fırsat eşitsizliğinin çok yüksek olduğu bir süreç olmanın ötesinde, sonrasında da toplumsal eşitsizlikleri körükleyen bir süreç özelliği taşımaktadır (Şenses, 2007).

3.5. Etik sorunlar

Üniversitelerimizde etik sorunlar son yıllarda önem kazanmaya başlamış, bazılarında etik komisyonları kurulmaya başlanmıştır. Buna karşın Tekeli (2011: 169)'in de vurguladığı gibi, "Türkiye'de üniversitelerin iş dünyasıyla ilişkisinin artışında, üniversite-sanayi bütünleşmesinde, daha genel anlamda girişimci üniversite modeline geçişte, verilen servislerin, yapılan araştırmaların türü ve kalitesi, üniversiteye öğretim üyesinin ayıracağı zaman, kurulan dış ilişkilerde üniversitenin saygınlığının kötüye kullanılmaması vb. etik normlar geliştirilmemiştir"

Etik sorunlar arasında yayın etiği ve özellikle intihal, diğer bir deyimle akademik aşırma, olayları gün yüzüne çıkmaya başlamıştır⁵¹. Bunun bir nedeni yayın sayısındaki hızlı artıştır. 1750 yılında dünyadaki bilimsel dergi sayısı sadece 10 iken bu sayının 2000 yılında bir milyona yaklaşmış olması (Tekeli, 2011: 148) intihal gibi etik ihlallerin yakalanmasını değişik karşı önlemlere karşın güçleştirmektedir⁵².

Eğitim sistemimize ilişkin değerlendirmelerde nedense etik bir sorun olarak fazlaca gündeme gelmeyen bir diğer konu bazı öğrencilerimizin

⁵⁰ Örneğin, ABD'de, nüfusun en düşük gelire sahip %25'lik bölümüne mensup genç yetişkinlerin sadece %8'i 24 yaşına kadar üniversite diplomasına sahip olurken, bu oran nüfusun en yüksek gelire sahip %25'lik kesimi için %82 gibi çok yüksek bir düzeye ulaşmaktadır (UNCTAD, 2012: 73).

⁵¹ 2000'li yıllarda altı yıl boyunca görev yaptığım Üniversitelerarası Kurul Etik Komisyonu'nda çeşitli bilim dallarından yapılan doçentlik başvuruları arasında yayın süreçlerinde dilimleme, haksız yazarlık, intihal gibi çok sayıda etik ihlal incelenmiş ve birçok adaya çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. 2005-2009 dönemindeki YÖK üyeliğim sırasında da Yüksek Disiplin Kurulu'nun önüne taciz, görevi kötüye kullanma, zimmet ve hatta yaralama gibi birçok dosya yanında çok sayıda intihal dosyası da gelmiş, bunlardan bir bölümü öğretim üyeliğinden veya kamu görevinden çıkarma cezasıyla sonuçlanmıştır.

⁵² Uluslararası atf endekslerince taranan dergi sayısında son yıllarda meydana gelen artış etik ihlalleri de beraberinde getirmiştir. Bu dergilerden bir bölümünün ciddi bir hakemlik süreci işletmeden makaleleri para karşılığında bastığı anlaşılmaktadır.

yükseköğretim aşamasında da süregelen, sınavlarda ve ödevlerde kopya çekme alışkanlıklarıdır⁵³.

4. Sonuç

Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihi başta olmak üzere sosyal bilim alanına birçok önemli katkılarda bulunan İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in yükseköğretim konusunda da önemli çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmaların en temel özelliklerinden biri konunun bir bütünlük içinde ele alınmasıdır. Yükseköğretim kuruluşlarının işlevleri eğitim-araştırma-toplumsal katkı açısından her üç boyutuyla birlikte ele alınırken yükseköğretim sisteminin gelişimi, eğitimin önceki aşamalarıyla birlikte uluslararası gelişmeler ışığında ve tarihsel bir bakış açısı içinde incelenmektedir.

Tekeli ve İlkin, tarihin bugüne ışık tutan niteliğinden yola çıkarak, Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar uzanan çok kapsamlı bir yükseköğretim tarihi sunarak bugünün daha iyi anlaşılmasına ve bu uzun dönemin çarpıcı özelliklerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunuyorlar. Bu özelliklerden birkaçı ön plana çıkıyor. Türkiye'nin yükseköğretim tarihinin, özellikle Batı'daki emsallerine kıyasla oldukça kısa olduğu, bir üniversite ve bunun da ötesinde bir bilim geleneği oluşturma yolunda çeşitli engellerle karşılaşıldığı çok net bir biçimde ortaya konuyor. Bu engeller arasında bilimsel düşünce-dini inançlar ve bilim-siyaset çatışmaları önemli bir yer tutuyor. Cumhuriyet öncesi döneme damgasını vuran bu iki çatışma alanından birincisinin etkisi Cumhuriyet döneminde bir ölçüde azalırken siyaset-bilim çatışması gündemdeki yerini koruyor.

Üniversiteye siyasal müdahale, hükümetlerin üniversiteleri kendi denetimleri altına alma çabalarının bir uzantısı olarak 'aykırı sesler'in tasfiyesi yolunu seçmiştir. Üniversitelerin uzak durması beklenen 'yasaklı konular'ın varlığı yönetsel özerklik yanında bilimsel özerkliğe de gölge düşürme eğilimi göstermiştir. 1981 yılında çıkarılan YÖK Kanunuyla siyasal etkileri üniversitelere yönlendirme ve onları denetim altına alma işlevini Yükseköğretim Kurulu üstlenmiştir.

Bu tarihsel gelişim içinde yükseköğretim sistemi önceleri Fransız ve Alman, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise ağırlıklı Amerikan yükseköğretim sisteminin etkisi altında kalmıştır. Bu son etki, küreselleşme söylemi içinde ve bilgi toplumu üniversitesi olarak anılan ve güçlü piyasa-yanlı unsurlar taşıyan oluşumun etkisiyle yeni boyutlar kazanmıştır. Bunun Türkiye yükseköğretim sistemine şimdiden özelleştirme/piyasalaşma ve üniversite-sanayi işbirliği gibi önemli yansımaları olmuştur.

⁵³ Tekeli bu konuya güncel bir sorun olarak değinmemekte ancak ABD'deki yüksek lisans eğitimi sırasındaki öğretim üyesi ve öğrenci arasındaki karşılıklı güvene dayanan uygulamalara ilişkin gözlemlerinin aksine Türkiye'de o dönemde "kopya çekmenin, kopya hazırlamanın" âdeta bir spor olduğuna işaret etmektedir.

Yükseköğretime yönelik reform çabaları da yabancı sistemlerin etkisi altında kalmıştır. Bu durumda dış dünyadaki gelişmeleri gözetken ancak ülkenin içinde bulunduğu koşulları esas alan, kendi içinde etkileşen canlı bir akademik topluluğun oluşmasını ön planda tutan özgün bir sistemin temellerin atılması mümkün olamamıştır. Bu süreç, Türkçe'nin bir bilim dili olarak gelişmesini de olumsuz etkilemiştir.

Bu kötü tarihsel mirasa karşın yükseköğretim sisteminin bugün yine de önemli bir konuma ulaştığı, küresel iddia taşıyan kimi üniversiteleri ve bilim insanlarını içinde barındıran bir konuma ulaştığı göz ardı edilmemelidir. Öte yandan, siyasal kararlar sonucunda, yeterli fiziksel altyapı ve yeterli sayı ve nitelikte öğretim elemanı sağlanmadan açılan çok sayıda yeni üniversite, üniversite kavramının aşınmasına ve alınan diplomaların değersizleşmesine yol açmaktadır. Üniversite mezunları arasında işsizlik oranının çok yüksek boyutlara ulaşması bu gözlemi doğrular niteliktedir.

Özellikle son yirmi yıldaki atılımına karşın yükseköğretim sistemi önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Tekeli ve İlkin çalışmalarından hareketle, bu sorunlar arasında liyakat yerine belirli dünya görüşleri temelinde kadrolaşma, sistemin hızlı genişlemesinin eğitim ve araştırma alanları üzerindeki olumsuz etkileri, özelleştirme/piyasalaşma eğilimleri, fırsat eşitsizliği ve etik sorunlar ön plana çıkmaktadır.

2012 yılında yeni bir yükseköğretim yasası hazırlık çalışmaları bir kez daha yoğunluk kazanmıştır. Kamuoyuna yansıyan taslak, köklü bir reform gereksinimini göz ardı etmekte ve bunun yerine idari düzenleme yanı ağır basan ve bu çalışmada ön plana çıkarılan sorunlardan büyük ölçüde uzak duran bir yaklaşım içinde olduğu izlenimi vermektedir. Bu nedenle taslak, üniversite bileşenleri arasında yeni bir heyecan yaratmak şöyle dursun, YÖK'e yıllardır hâkim olan merkezîyetçi yaklaşımların daha da derinleşeceği ve özelleştirme/piyasalaşma eğilimlerinin artacağı temelinde tedirginlik yaratmıştır. Yükseköğretim sisteminin karşı karşıya olduğu sorunların çözüme kavuşturulması ve özgün ve kalıcı bir yükseköğretim sisteminin kurulabilmesi için idari düzenlemelerin çok ötesinde stratejik bir bakış açısı gereklidir. Bu doğrultudaki bir çaba için, kimi eksikliklerine karşın Tekeli'nin hazırlanmasında başat bir rol oynadığı 2007 YÖK Strateji Raporu ve Tekeli ve İlkin'in ufuk açıcı çalışmaları hiç kuşku yok ki doğru stratejik seçimlerin yapılması için iyi bir başlangıç noktası oluşturacaktır⁵⁴.

⁵⁴ Kamuoyunda aldığı olumlu tepkilere karşın bu raporun halen sürmekte olan yeni bir yükseköğretim yasası hazırlama girişimlerinde dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu raporun eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. Şenses (2007).

Kaynaklar

- AĞIR, S. (2013), "The Evolution of Grain Policy Beyond Europe: Ottoman Grain Administration in the Late Eighteenth Century," *Journal of Interdisciplinary History*, XLIII (4), İlkbahar, s. 571-98.
- ARAS, N. K., DÖLEN, E. ve BAHADIR, O. (der.) (2007), *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.
- BERKES, N. (1972), "Ekonomik Tarih ile Teori İlişkileri Açısından Türkiye'de Ekonomik Düşününün Evrimi", *Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine* der. F. Görün, içinde, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayın No.20, s. 39-55.
- DENKEL, A., KAĞITÇIBAŞI, Ç., PAK, N. K. ve PAMUK, Ş. (2002), *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Uluslararası Yayın Performansı*, TÜBA: Ankara.
- GÜRÜZ, K. (2003), *Dünyada ve Türkiye'de Yükseköğretim Tarihçe ve Bugünkü Sevki ve İdare Sistemleri*, ÖSYM, Ankara.
- (2008), *21. Yüzyılın Başında Türk Milli Eğitim Sistemi*, Türkiye İş Bankası, İstanbul.
- GÜRÜZ, K., SHUBİ, E., ŞENGÖR, C. TÜRKER, K. ve YURTSEVER, E. (1994), *Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji*, TÜSIAD, İstanbul.
- İLKIN, S. (1972), "1920-1960 Döneminde Türkiye'deki İktisat ve Ticaret Eğitimi ile İlgili Kuruluşların Gelişimi Tarihi Üzerine Bir Deneme", *Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine* der. F. Görün, içinde ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayın No.20, s. 3-38.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI (1979), *Üniversiteler Yasası Taslağı*, Ankara
- ÖZGÜR, M. E. ve GENÇ, H. (2011) "An Ottoman Classical Political Economist: Sarantis Archigenes and His Tasarrufat-ı Mülkiye", *Middle Eastern Studies*, 47(2), s. 329-342.
- ŞENSES, F. (2004) "Difficulties and Trade-offs in Performance Evaluation in Social Sciences- A Turkish Perspective", *Evaluation of Performance in Social Sciences*, İ. Tekeli ve N. Teymur (der.), Turkish National Commission for UNESCO, Ankara içinde, s. 83-105.
- (2007), "Uluslararası Gelişmeler Işığında Türkiye Yükseköğretim Sistemi: Temel Eğilimler, Sorunlar, Çelişkiler ve Öneriler", Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ekonomik Araştırma Merkezi, Çalışma Raporu, 2007-05.
- (2007a), "İktisat Alanında Eğitim ve Araştırma Sorunları: Mevcut Durum, Beklentiler ve Öneriler", İktisat Öngörü Çalışması 2003-2023, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, F. Şenses (der.), Sayı 17, TÜBA: Ankara, 2007, içinde, s. 27-54.
- TEKELİ, İ. (1964), "Toplum Kalkınması Yerine Köy Enstitüleri", *Sosyal Adalet*, 2, (19), Nisan.
- (1980), *ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün Programının Yeniden Düzenlenmesi Üzerine Düşünceler*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Ara Yayınları, Ankara.
- (1980a), "Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerinde Konuşmalar", TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, Şubat, Tekeli (2010) içinde, s. 163-176
- (2002), "Bilgi Toplumuna Geçerken Farklılaşan Bilgiye İlişkin Kavram Alanı Üzerinde Bazı Saptamalar", *Bilgi Toplumuna Geçiş Sorunsallar/Görüşler, Yorumlar/Eleştiriler ve Tartışmalar*, İ. Tekeli, S. Ç. Özoğlu, B. Akşit, G. İrzık, A. İnan (der.) içinde, TÜBA: Ankara, s. 15-46.
- (2003), *Eğitim Üzerine Düşünmek*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara: TÜBİTAK Matbaası, Eylül.
- (2003a), "Sosyal Bilimcilerin Performanslarının Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçütleri Tartışmaya Açmak", *Toplum ve Bilim*, 95, Kış, 2002-2003, 159-70.
- (2007), "YÖK'ün Yükseköğretim Stratejisini Geliştirme Süreci Üzerine", İ. Bircan (der.), *Türkiye'de Yükseköğretimin 2023 Vizyonu*, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara içinde.
- (2008), "Siyasetin Diliyle Değil, Eğitim Tarihinin Diliyle 1933 Üniversite Reformu", Tarih Vakfı tarafından 18 Aralık 2008'de İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde düzenlenen "75. Yılında 1933 Üniversite Reformu: Görüşler ve Anılar" toplantısında sunulan metin. Tekeli (2010) içinde, s. 127-162
- (2009), "Türkiye'de Üniversitelerin YÖK Sonrasındaki Gelişme Öyküsü (1981-2007)", T. Elik ve İ. Tekeli (der.), *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi II (1961-2007)*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

- (2010), *Tarihsel Bağlamı içinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi*, İlhan Tekeli Toplu Eserler-14, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- (2011), *Türkiye İçin Eğitim Yazıları*, İlhan Tekeli Toplu Eserler-21, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TEKELİ, İ. ve TEYMUR, N. (der.) (2004), *Evaluation of Performance in Social Sciences*, Turkish National Commission for UNESCO, Ankara.
- TEKELİ, İ. ve İLKİN, S. (1999), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları. VII. Dizi- Sayı 154, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- UNCTAD (2011), *Trade and Development Report 2011*, UNCTAD Cenevre
- (2012), *Trade and Development Report 2012*, UNCTAD Cenevre.
- YÖK (Yükseköğretim Kurulu) (2007), *Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi*, YÖK: Ankara.

Extended Summary

İlhan Tekeli and Selim İlkin’s studies about Higher Education in Turkey

Abstract

The main purpose of this study is to highlight the main contributions of two prominent Turkish social scientists, İlhan Tekeli and Selim İlkin, in tracing the evolution of the Turkish system of higher education, identifying the main problem areas in historical perspective and developing policy recommendations for their solution. The study starts with a brief summary of the main approach of the two scholars to higher education on the basis of their main contributions in the field. It then traces the evolution of Turkish higher education from its Ottoman past to the present and identifies the main turning points. One point of emphasis is the late development of the Turkish system in comparison with its Western counterparts. Drawing on Tekeli’s and İlkin’s assessments, this study draws attention to the fact that the system has throughout its history been under foreign influence, with French, German, and more recently the American systems taken as models. The more recent sporadic attempts at reforming the system have had the same fate of being under foreign influence. Another characteristic of these reform attempts has been their overemphasis on basically administrative changes rather than drawing up a full-scale higher education strategy based on the structural features of the Turkish system. The only exception to this was the Higher Education Strategy drawn up by the Higher Education Council in 2007.

Key words: History of higher education, problems of higher education, equality of opportunity, privatization.

JEL codes: H44, I24, I20, I28.

The main purpose of this study is to highlight the main contributions of two prominent Turkish social scientists, İlhan Tekeli and Selim İlkin, to Turkish system of higher education, identify the main problem areas in historical perspective and develop policy recommendations for their solution. The study starts with a brief summary of the main approach of the two scholars to higher education on the basis of their main contributions in the field. It then traces the evolution of Turkish higher education from its Ottoman past to the present and identifies the main turning points. One point of

emphasis is the late development of the Turkish system in comparison with its Western counterparts. Some of the problems that this system currently faces are traced to this historical heritage.

The issues examined also by the two scholars, such as the abrupt and big expansion of the higher education system during the past thirty years, obstacles in the way of academic freedoms and autonomy of the higher education institutions, the overcentralization of the system under the direct control of the—occasionally—coercive Higher Education Council, privatization/commercialization trends, lack of equality of opportunity, absence of a lively and interactive academic community, problems with academic appointment and promotion criteria, and ethical questions are identified as some of the main problem areas facing the system.

The study draws attention to the fact that the system has throughout its history been under foreign influence, with French, German, and more recently the American systems being the most influential. The sporadic attempts at reforming the system have had the same fate of being under foreign influence. Another characteristic of these reform attempts has been their overemphasis on basically administrative changes rather than drawing up a full-scale higher education strategy based on the structural features of the Turkish system. The only exception to this was the Higher Education Strategy drawn up by the Higher Education Council in 2007.

Higher education reform is again high on the societal agenda. Disregarding the former strategy report, draft proposals published recently by the current members of the Higher Education Council are again preoccupied basically with changes in administrative structure of the system rather than taking a strategic stance.

The study calls for changes in line with the general approach of the 2007 strategy with the foremost objective of radically reforming the system. It ends with the strong message that reform along these lines should, while observing the changes in the globalized external environment, take its cue from indigenous conditions and should have the primary objective of tackling the main problem areas identified in this study. The insightful studies of the two scholars would no doubt also contribute to this reform process.